

1.01 Izvirni znanstveni članek

UDK 711.435(497.452Tržič)"1492/1850"

Prejeto: 8. 9. 2020

Boris Golec

dr., izr. prof., znanstveni svetnik, ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, Novi trg 2, SI-1000 Ljubljana
E-pošta: bgolec@zrc-sazu.si

Trške pravice in avtonomija Tržiča od nastanka trga do srede 19. stoletja*

IZVLEČEK

Prispevek obravnava trške pravice in trško avtonomijo Tržiča do srede 19. stoletja. Tržič je v slovenskem prostoru posebnost po tem, da je bil leta 1492 z deželnoknežjim privilegijem uradno povzdignjen iz vasi v trg, čeprav je sam trg tedaj obstajal vsaj že eno stoletje. Deželnoknežji privilegij so Tržičani kot temelj svojih trških pravic nato dajali v potrditev še vse do konca 18. stoletja. Zelo malo je, nasprotno, znanega o funkcioniranju trške avtonomije. Temeljni vir o tem je trški red grofa Auersperga iz leta 1777, ki priča, da Tržič kljub svoji izrazito neagrarni naravi, velikosti in gospodarski moči ni premogel razvite trške avtonomije z lastnim nižjim sodstvom in klasičnima organoma, izvo-ljenima trškim sodnikom in svetom. Ta organa sta sicer izpričana leta 1491 in 1666, ne da bi bila povsem jasna njuna narava, konec 17. stoletja pa sta ugasnila. Posebnost trga je bila tudi njegova več kot tri stoletja trajajoča raz-deljenost med dve zemljiški gospostvi, ki je bila močan zaviralni dejavnik za razvoj večje trške avtonomije.

KLJUČNE BESEDE

Tržič, trg, trške pravice, privilegij, trška avtonomija in uprava, pečatnik, grb

ABSTRACT

TRŽIČ MARKET RIGHTS AND AUTONOMY FROM THE FOUNDING OF THE MARKET TOWN TO THE MID-NINETEENTH CENTURY

The contribution discusses the market rights and market autonomy of Tržič until the mid-nineteenth century. Tržič constitutes a peculiarity in Slovenian territory for having been officially elevated from a village to a market town with a provincial princely privilege in 1492, even though the market itself had been in operation for at least a century. The inhabitants of Tržič recognised the provincial princely privilege as the foundation for their market rights and continued submitting it for confirmation until the end of the eighteenth century. Conversely, little is known about the functioning of the market town autonomy. The fundamental source on this subject is the market town regulations issued by Count Auersperg in 1777, according to which Tržič, despite its strictly non-agrarian character, size and economic power, did not have a well-developed market autonomy with its own magistrates' court and the classical bodies – the elected market town judge and market town council. The said bodies were documented in 1491 and 1666, with no clear specification of their nature, and dissolved at the end of the seventeenth century. Another peculiarity of this market town was its more than three hundred years' division between two seignories, a major obstacle to the development of its autonomy.

KEY WORDS

Tržič, market town, market town rights, privilege, market town economy and administration, signet ring, coat of arms

* Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega programa P6-0052, ki ga sofinancira Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije iz javnega proračuna.

Med slovenskimi trgi srednjeveškega nastanka je Tržič večkratna posebnost – najprej po tem, da se edini lahko pohvali z »ustanovno listino«, s katero ga je vladar leta 1492 formalnopravno povzdignil iz vasi v trg. Pri tem preseneča, kako pozno je bil dokument odkrit in objavljen¹ ter kako slabo so tržiške trške pravice ostale raziskane vse do danes. Slednje je tem bolj nenavadno, ker je Tržič poleg malih Vač in povsem marginalnih Poljan (danes Stari trg ob Kolpi) edini trg na Kranjskem, ki je skrbel za to, da so deželni knezi vse do 18. stoletja potrjevali oziroma obnavljali njegov trški privilegij. Tudi poljanske trške pravice (1421) in njihovo obnavljanje do Marije Terezije so bili raziskani pozno, vendar gre pri tem za specifične razloge. Spoznanja o Poljanah namreč temeljijo na gradivu Auerspergovega rodbinskega arhiva, ki je že več kot sto let v tujini in slovenskim raziskovalcem medtem dolga desetletja ni bil dostopen, poleg tega pa zgodovinska stroka za ta nepomembni, zgodaj zakrneli trg iz razumljivih razlogov ni kazala posebnega zanimanja.² Nasprotno je gradivo o potrditvah tržiških trških pravic zlahka dosegljivo, saj je tako kot za Vače³ shranjeno v Arhivu Republike Slovenije, vendar navzlic dobro obdelani zgodovini Tržiča še ni bilo deležno obravnave.

Poleg vsebine in kontinuiranega potrjevanja trških pravic je bila posebnost Tržiča narava njegove trške avtonomije. Med primerljivo velikimi in gospodarsko pomembnimi slovenskimi trgi srednjeveškega nastanka je imel komaj kateri tako omejeno trško avtonomijo. Ko so namreč Francozi konec leta 1811 v Ilirskih provincih odpravili patrimonialno sodstvo ter mestne in trške avtonomije, Tržič ni premogel ne lastnega trškega sodišča ne trškega sodnika in sveta, skratka temeljnih elementov razvite trške samouprave. Resda je bilo na Kranjskem veliko trgov, ki jih lahko označimo kot polavtonomne in neavtonomne, kar pomeni, da sta uprava in sodstvo večinoma ali v celoti pripadala zemljiškemu gospodstvu, a je med velikimi trgi srednjeveškega izvora za Tržičem v tem pogledu zaostajala samo Postojna. Drugi veliki in gospodarsko uspešni polavtonomni trgi, kot sta bila Vrhnika in Cerknica, so za razliko od Tržiča in Postojne do trškega statusa prišli šele v zgodnjem novem veku in za razvoj trške samouprave že zato niso imeli enakih možnosti.⁴

Ne gre tudi prezreti dejstva, da je Gorenjska v zgodnjem novem veku premogla samo štiri trge, ob

Tržiču še Belo Peč (danes Fusine in Valromana pri Trbižu), Vače in Jesenice, med katerimi je tržiški daleč prednjačil po obljudenosti ter obrtni in prometni vlogi. Vendar sta manjša trga, male ruralne Vače in fužinarska Bela Peč, za razliko od njega premočila razvito trško avtonomijo z izvoljenim trškim sodnikom, svetom in patrimonialnim sodstvom; povsem neavtonomne so bile Jesenice, ki so dejansko ostale vas in so jih šele od druge polovice 17. stoletja le izjemoma naslavljali s trgov.⁵ Tako je Tržič med štirimi gorenjskimi trgi in prav toliko mesti (če odštejemo Ljubljano) odpravo mestnih in trških avtonomij v času francoske zasedbe dočakal kot precejšen posebnost. Na eni strani se je lahko ponašal s trško »ustanovno listino« cesarja Friderika III. iz leta 1492,⁶ na drugi pa so bile vse njegove trške pravice – razen naslovov trg in tržani – zajete zgolj v trškem redu, ki ga je svojim podložnikom, tržiškim tržanom, leta 1777 izdal grof Auersperg in leta 1816 obnovil njegov naslednik grof Radetzky.⁷

Namen naše obravnave je umestitev obeh tržiških trških privilegijev (iz leta 1492 in 1777) v širši kontekst in ugotoviti, kako je trška avtonomija skozi stoletja dejansko funkcionirala.

Kdaj je Tržič v resnici postal trg?

Če strogo sledimo dikciji »trške ustanovne listine«, kot je Fran Zwitter leta 1929 poimenoval v Linzu izdano privilegijsko listino cesarja Friderika III.,⁸ je rojstni datum trga Tržič 12. december 1492, natanko dva meseca po Kolumbovem odkritju Amerike. A tako kot Kolumb ni vedel, da je pristal na novi celini, se iz več kot poltisočletne oddaljenosti zdi, kot da vpleteni v povzdignitev Tržiča ne bi vedeli, da odkrivajo nekaj že zdavnaj odkritega. Tega dne je vladar dotedanjo vas povzdignil v trg, v njej naseljene podložnike Lovrenca Paradeiserja (z Neuhaus) in dedičev Hansa Lambergerja z Gutenberga pa v tržane.⁹ Toda v resnici je šlo pri tem dejanju samo za formalnopravno potrditev obstoječega stanja zemljiškim gospodom, lastnikom gospoств Neuhaus in Gutenberg, med kateri je bil Tržič razdeljen. Novost je bila kvečjemu podelitev pravice do svobodnega tedenskega sejma, če ni bil tudi ta že dotlej utečen in so prosilci potrebovali zanj le še uradno priznanje. Od same formalizacije, ki je sicer zanimiva zaradi vsebine – izrecna povzdignitev vasi v trg je na Slovenskem edini takšen primer pred drugo polovico 19. stoletja¹⁰ –, sta pomembnejši dve drugi vprašanji: prvič,

¹ Povzdignitev Tržiča iz vasi v trg je na podlagi dokumenta iz 16. stoletja leta 1912 omenil Karel Miklitsch (Miklitsch, *Ein Normale*, str. 256), vsebino listine pa je po prepisu leta 1929 objavil Fran Zwitter (*Zwitter, Starejša kranjska mesta*, str. 72–73).

² O trških pravicah Poljan gl. Golec, *Trgi*, ki jih ni bilo?, str. 595–601.

³ O trških pravicah Vač gl. Črnologar, *Die Marktprivilegien von Watsch*; Mal, *Privilegiji trga Vače*.

⁴ Prim. Golec, *Novonastali zgodnjenovoveški trgi*, str. 210–211, 216–218, 225–226.

⁵ Golec, *Trg Jesenice*, str. 36–47; Golec, *Posebnosti nastanka*, str. 403–408; Črnologar, *Die Marktprivilegien von Watsch*, str. 25–28; Mal, *Privilegiji trga Vače*, str. 116–121.

⁶ Gl. op. 1.

⁷ Miklitsch, *Ein Normale*, str. 256–260.

⁸ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 5.

⁹ Objava: prav tam, str. 72–73.

¹⁰ Novodobne povzdignitve vasi v trg v drugi polovici 19. stole-

zakaj in v kakšnih okoliščinah je do dejanja prišlo, ter drugič, kdaj in kako je Tržič resnično zaživel kot trška naselbina in postal kot tak splošno prepoznaven. V virih je namreč prvič kot naselje izpričan več kot poldrugo stoletje prej (1337) in izrecno označen kot trg že leta 1399, slabih sto let pred Friderikovo povzdignitvijo.¹¹

Že samo ime kraja, tako nemško Neumarkt (novi tržec) kot slovensko Tržič (mali trg), priča o naselju s trškimi funkcijami, pri čemer nemško poimenovanje hkrati kaže na novonastalo urbano naselje. Ni sicer izključeno, da se je trg razvil iz prvotne občestne vasi in da tako ni bil že v izhodišču tržna in obrtniška naselbina, ampak je bilo na tem mestu sprva nekaj podložniških hub (kmetij). Njegovo posestno strukturo poznamo žal šele od srede 18. stoletja dalje, saj se iz stoletij pred tem ni ohranil noben urbar ali urbarialni register. Najzgodnejši pregled nad celotno posestjo v trgu tako ponuja šele terezijanski kataster. Pomenljivo je, da v katastru posest v trgu ni izražena v ostalih ali kajžah kakor večinoma v trgih, ampak v hubnih deležih, kar bi lahko kazalo na prvotno vaško posestno strukturo naselja in na nastanek posestnih enot z delitvami hub (kmetij). Za razliko od Tržiča je pri treh drugih kranjskih trgih, ki so se v poznem srednjem veku v trge potrjeno preoblikovali iz vasi – pri Ribnici, Postojni in Planini –, hubni posesti po urbarjih mogoče kontinuirano slediti od 15. oziroma 16. stoletja.¹² A tudi brez poznavanja historiata posesti je iz višine posevka tržiških posestnih enot razvidno, da te niso ustrezale kmečkim hubam, ampak so bile v resnici veliko manjše.¹³ Izražanje velikosti v hubnih deležih je bilo izključno obračunske narave, preračunano za primerjavo s hubami po vaseh. Vsa na trg vezana podložniška posest tedaj že združenega gospostva Neuhaus in Gutenberg ne bi mogla niti približno odtehtati dobrih 81 hub, kolikor je znašal njen seštevek. Prevladujoča posestna enota je bila namreč hiša z vrtom, v obeh delih Tržiča pa 76 oziroma 77 enot, skupaj 153.¹⁴ Stanovanjskih hiš so ob katastrskem popisu hišnega donosa leta 1752 našli nekaj manj, 135.¹⁵

tja srečamo pri Sodražici (1865), Vranskem (1868), Sv. Trojici v Slovenskih goricah (1872) in Šmarju pri Jelšah (1875) (Golec, Sodražica – sejemska vas, str. 214–215; Curk, *Trgi in mesta*, str. 74, 88, 134, 144).

¹¹ Prim. *Slovenska historična topografija*, Tržič (<https://topografija.zrc-sazu.si/> (1. 6. 2020)).

¹² Golec, »Ribenca, narlepši terg na Krajnskim«, str. 328–329.

¹³ Večina tržiških hišnih posestnikov je premogla samo hišo z vrtom oziroma zeljnikom, pri čemer je takšna posest včasih veljala kar za celo hubo (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 190, RDA, L 270, No. 1, 1. 6. 1749).

¹⁴ ARS, AS 1074, Zbirka urbarjev, II/32u, novi izvleček iz rektificiranega štiftnega registra graščine Neuhaus – Tržič in Gutenberg, s. d. (1754), s. p., Marckt Neumarcktl. Prim. ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 243, RDA, L 270, No. 30, rektificirani štiftni register Neuhaus – Tržič in Gutenberg, s. p., Marckt Neumarcktel.

¹⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 243, RDA, L 270, No. 8, 8. 9. 1752.

Začetki Tržiča so precej specifični in še ne povsem dorečeni. Trško naselje s povednim nemškim imenom »novi tržec« naj bi bilo naslednik šest kilometrov višje ležečega trga Ljubelj, ki ga je vojvoda Ulrik Spanheimski leta 1261 podaril cistercijskemu samostanu v Stični in naj bi ga še pred letom 1320 odnesel plaz.¹⁶ V virih je Tržič prvič omenjen kmalu zatem, leta 1337, in sicer prek Tržičana Herbriha (*Herbrich de Poglubelle de Mercato nou*), ki je izpričan kot dolžnik nekega tržaškega meščana.¹⁷ Okoliščine pojavitve tega prvega znanega prebivalca Tržiča kažejo na trgovca ali obrtnika in s tem na obstoj (pol)urbane naselbine. Kronološko druga omemba kraja je pol stoletja mlajša, iz leta 1383, ko srečamo tržiškega župnika (*pfarrer ze Newenmärchtlein vnder dem Lewbel*).¹⁸ Začetek župnije je mogoče povezati z razvojem novega trga in s prizadevanji stiškega samostana v prvih desetletjih 14. stoletja, da utrdi svojo postojanko na pomembni poti preko Karavank, s čimer se ujema tudi patrocinj župnijske cerkve, posvečene Materi Božji.¹⁹

Tržič je skratka funkcioniral kot trg že v 14. stoletju in je kot tak prvič izrecno označen leta 1399, slabih sto let pred formalno povzdignitvijo. Dotlej je bil skupaj z malo prej prvič omenjeno tržiško župnijo v posesti stiške cisterce, tedaj pa je prišel v deželno-knežje roke. Stiški samostan je namreč omenjenega leta župnijo in trg (*mit dem Markht daselbst zu den Neumärktlein*) z vojvodo Viljemom zamenjal za župnijo Dobrnič na Dolenjskem.²⁰ Trg je s tem postal deželnoknežji, pri čemer ga Habsburžani niso oddajali v zastavo, ampak so ga že kmalu, najpozneje v drugem desetletju 15. stoletja, skupaj s cerkvenimi fevdmi ter gradovoma Neuhaus in Gutenberg prodali in podelili v fevd. Prejemnika fevda sta bila Jurij Lamberger z Gutenberga in Hans Paradeiser z Neuhaus, s čimer je bil Tržič za več kot tri stoletja razdeljen na dvoje in podvržen dvema zemljiškima gospostvoma. Delitev je ugotovljiva iz poznejših posameznih drobcev v virih in znana le v obrisih. Lamberger in Paradeiser sta posest kupila neposredno od deželnega kneza ali kakega njegovega vazala in jo, ker je spadala v sklop habsburške fevdne posesti, prejela v fevd.²¹ Kako sta rodbini v 15. stoletju upravljali vsaka svoj del Tržiča, ostaja neznanka. Trg je vsekakor ostajal gospodarska celota in očitno vsaj deloma tudi pravna,

¹⁶ Schumi, *Archiv für Heimatkunde*, str. 216–217. – Novejše raziskave so pokazale, da je šlo za skalni podor in da je nastal približno v istem času kot podori pod Dobračem na Koroškem, ki jih je leta 1348 povzročil potres (Komac in Zorn, *Pobočni procesi*, str. 73–74; Natek et al., Časovna dimenzija, str. 79–80).

¹⁷ Otorepec, *Gradivo za zgodovino Ljubljane*, št. 63.

¹⁸ ARS, AS 1063, Zbirka listin, Samostanske listine, Dominikanke Velesovo, št. 5332, 1383 VII 12., s. 1.

¹⁹ Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 65–66.

²⁰ Grebenc, *Gospodarska ustanovitve*, str. 82; Bizjak, Gutenberg in briksenska posest, str. 262.

²¹ Bizjak, Gutenberg in briksenska posest, str. 262.

saj ga kot takega srečamo v »ustanovni listini« cesarja Friderika III. leta 1492, za katero so vladarja skupaj prosili potomci omenjenih gospodov Lambergerja in Paradeiserja z začetka stoletja.

Ker vse do srede 18. stoletja, ko sta bili gospodstvi že združeni,²² pogrešamo njune urbarje, nimamo virov prve roke o tem, kateri del trga je pripadal Neuhausu in kateri Gutenbergu. Ni sicer razloga, da ne bi zaupali Valvasorju, ki leta 1689 v *Slavi vojvodine Kranjske* pravi, da spodnji del Tržiča spada pod Gutenberg (Stari Gutenberg), zgornja polovica pa pod Neuhaus in da ju loči deželna cesta.²³ Posredno potrditev takšne fizične razdelitve daje primerjava med popisom urbarialnih zaostankov Tržičanov leta 1744 – popis namreč ločeno navaja podložne hiše Neuhausu in Gutenberga²⁴ – in seznamom donosa vseh hiš že združenega gospodstva iz leta 1752.²⁵

V zvezi z razdeljenostjo trga med dve gospodstvi se kot neizogibna postavljajo vprašanja, ali je bila ta pri razvoju trške avtonomije zaviralni dejavnik, kakšno stopnjo samouprave je Tržič užival v odnosu do svojih dveh zemljiških gospodov, kakšna je bila trška uprava in kdo jo je izvajal. Nabor razpoložljivih virov ne ponuja nedvoumnih odgovorov nanje, ampak omogoča le sklepanja.

Gotovo je samo nekaj, in sicer status Tržiča po prodaji obeh gospodstev v zasebne roke. Ker gospodstvi odtlej nista bili več deželnoknežji, tudi trg kot njun sestavni del ni imel statusa deželnoknežjega trga.²⁶ Njegovi prebivalci so bili podvrženi patrimonialni sodni in upravni oblasti enega od obeh gospodstev, odvisno od tega, v katerem delu trga so prebivali. Ker sta gospodstvi tako zgodaj postali zasebni, zelo slabo poznamo notranje razmere v trgu in obeh gospodstvih v primerjavi s trgi na deželnoknežjih gospodstvih, praviloma danimi v zastavo. Medtem ko so se za deželnoknežja gospodstva, v katerih je ležala večina kranjskih trgov, do razprodaje deželnoknežje (ko-

orne) posesti okoli leta 1620 ohranili vsaj temeljni urbarji in v njih največkrat tudi zapisi o pravicah trgov oziroma njihovem razmerju do gospodstva, smo pri Tržiču za takšne dragocene vire prikrajšani. Nad tržiškima gospodstvom Neuhaus in Gutenberg, ki sta bili zdaj zasebni, formalno dani v fevd, namreč nista bdela kranjski deželni vicedom v Ljubljani in dvorna komora na Dunaju oziroma pozneje v Gradcu. Tako v njihovih arhivih ne bomo našli nobenih prepisov urbarjev, poročil zastavnih imetnikov, zapisov deželnoknežjih nadzornih organov ali česa podobnega. V tržiškem primeru dobimo vpogled v notranje stanje trga šele sredi 18. stoletja s terezijanskim katastrom in nekaterimi drugimi viri državne oblasti, skratka tedaj, ko je država prvič ukazala v celoti popisati vso zemljiško posest in njene dohodke.

Vse vedenje do terezijanskih gospodarskih in upravnih reform temelji na skromnih virih, ki so se deloma ohranili v samem Tržiču, v glavnem pa pri državnih oblastnih organih v Ljubljani in nekaj še v Auerspergovem rodbinskem arhivu, ki je danes shranjen na Dunaju. O trški avtonomiji in upravi še največ povedo vladarske potrditve privilegija cesarja Friderika III. iz leta 1492, ki se vrstijo v skoraj tri-stoletnem časovnem razponu vse do jožefinske dobe (1784). Vse drugo temelji na drobcih, na prošnjah trga za potrditev omenjenega privilegija, na posameznih omembah tržanov ter silno redko trških organov. Ker se slednji v virih ne pojavljajo kontinuirano in ker iz virov vemo za spremembe v strukturi in pristojnostih trške (samo)uprave, je mogoče poznejše dokumentirano stanje na zgodnejša obdobja prenašati le z veliko mero previdnosti. Iz pojavitev izrazov, kot sta sodnik in svet, lahko samo pogojno sklepamo na razvoj v enakih potezah, kot so ga imeli trgi s takšno standardno upravno strukturo in avtonomijo.

Če se vrnemo k izhodišču, k času med prvo izrecno omembo trga leta 1399 in »uradno povzdignitvijo« vasi in trg 93 let pozneje, leta 1492, je nesporno dejstvo, da je Tržič trški status kontinuirano ohranjal celotno 15. stoletje do formalne »ustanovitve trga« in da ta ni bila posledica morebitne vmesne »tihe ugasnitve« trškega naslova. Trg se po prvi pojavitvi v virih ponovno izrecno omenja leta 1444 (*im marckbt*),²⁷ leta 1485 pa je prvič izpričan institut tržana (*burger zu Neunmerklein*).²⁸

Iz časa malo pred »formalno ustanovitvijo« trga imamo tudi njegov prvi opis. Kancler oglejskega patriarha Paolo Santonino je leta 1486 ob obisku Tržiča (*Novum Forum*) – tržiška župnija je pod patriarhat spadala do njegove ukinitve (1751) – v popotni dnevnik zapisal, da je kraj neprijazen in stisnjen, da stoji v Tržiču več hiš, stesanih iz desk, na griču nad vasjo (!) pa je kar lep, ne prav velik gradič, ki se imenuje »Novi grad« (Neuhaus) in mu gospodari mogočen

²² Po M. Smole se Adam Anton Sigfrid grof Auersperg leta 1734 omenja kot lastnik Neuhausu in Gutenberga, ki sta bila poslej združena (Smole, *Graščine*, str. 462 in 505). Iz kranjske imenjske knjige lahko razberemo, da je bilo združevanje postopno in formalno zaključeno leta 1733 (ARS, AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko, knj. 6 (1662–1756), fol. 28v, 67v in 92v).

²³ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 406.

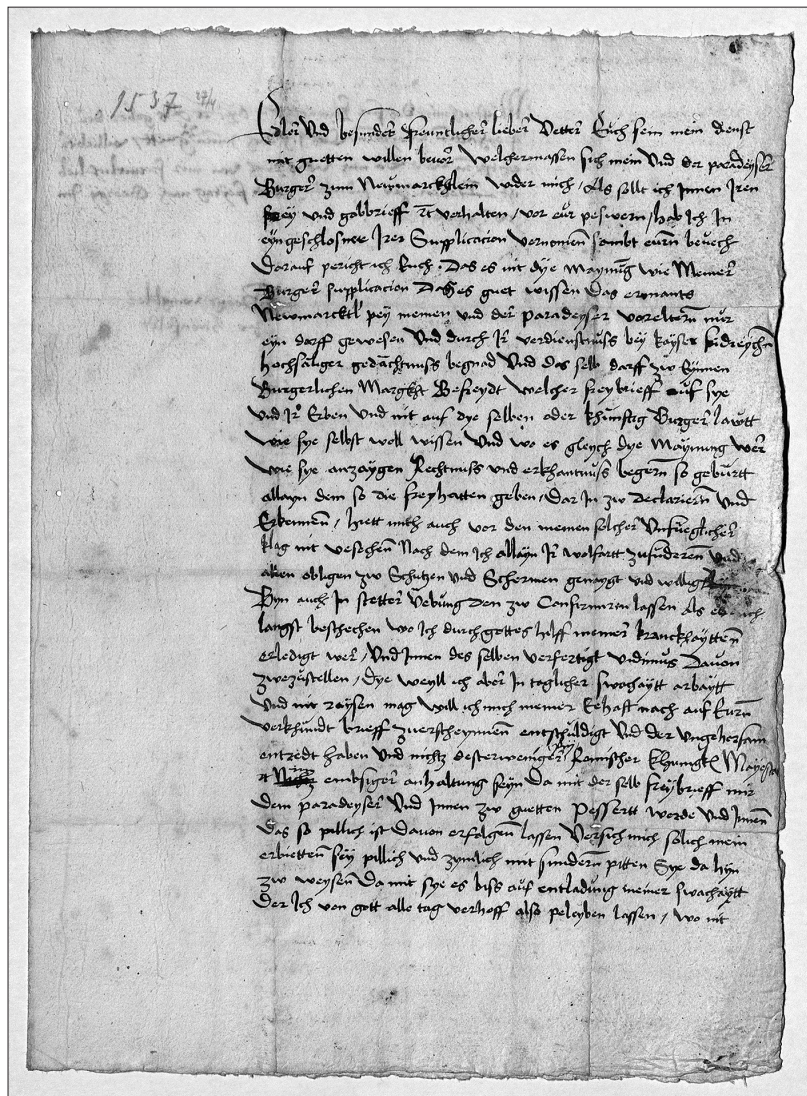
²⁴ Popis je sestavni del zapuščinskega inventarja Adama Antona Sigfrida grofa Auersperga (ARS, AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani, III. serija, lit. A–49, 3.–4. 6. 1745, str. 31–75).

²⁵ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 243, RDA, L 270, No. 8, 8. 9. 1752.

²⁶ Prošnja Tržičanov za požarni davek po uničujočem požaru leta 1689 je kranjski vicedom v poročilu graški dvorni komori podprl, »čeprav ta trg zdaj ni komorni (deželnoknežji), temveč patrimonialni« (*ob nun zwar diser Markbt aniezo nicht cammeralisch ist, sondern ein Herrn Markbt*) (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–6, 20. 6. 1690). V šematizmu za Kranjsko iz leta 1795 je Tržič naveden med tremi gorenjskimi t. i. municipalnimi trgi, ki so v naslovu pomotoma označeni kot municipalna mesta (*Schematismus für das Herzogthum Krain 1795*, str. 187).

²⁷ Bizjak in Preinfalk, *Turjaška knjiga listin*, str. 324.

²⁸ Komatar, *Kranjski mestni arhiv*, str. 9.

*Pismo Jurija Winklerja pl. Hainfelda z dne 27. aprila 1537, najstarejši izvirni dokument, ki omenja privilegij cesarja Friderika III. iz leta 1492 (NSAL, ZA Tržič, Spisi, šk. 40, Listine iz 16. stoletja, 27. 4. 1537).
Izvirnik privilegija ni ohranjen.*

mož Lovrenc Paradeiser. Kot patrona tržiške župnije je Santonino omenil oba graščaka, ki ju šest let pozneje srečamo v »trški ustanovni listini«, Lovrenca Paradeiserja in Hansa Lambergerja (ob izstavitvi privilegija leta 1492 že pokojnega).²⁹ Njegova oznaka Tržiča kot vasi ni merodajna, saj na svojih poteh sploh za noben kraj ni uporabil oznake trg, kriterij za razlikovanje med vasjo in mestom pa je bil zanj predvsem videz naselja.³⁰

Za vpogled v status Tržiča pred formalno povzdignitvijo v trg je več kot pomenljiva listina cesarja Friderika III. iz leta 1491, izdana le dobro leto pred njegovo »ustanovno listino« tržiškega trga. Vsebina cesarske listine je dovoljenje za postavitev mostu na sotočju Sore in Save, ki ga je cesar – kot deželni knez Kranjske – izdal trem gorenjskim urbanim naseljem in podložnikom v okoliških vaseh. V naslovitvi govori o »sodnikih, svetih in naših meščanih/tržanih v Kranju, Radovljici in Tržiču« (*den richtern reten vnd vnsern burgern zu Krainburg, Radmanstorff vnd zum Newenmerkhlein*),³¹ s čimer Tržič tako rekoč

²⁹ Santonino, *Popotni dnevniki*, str. 43.

³⁰ Santonino pri trgih Konjice, Sentjur in Trbiž nima nikakršne oznake, trg Vitanje imenuje vas, trg Rogatec pa mesto, pri čemer omenja njegovo deloma podrobo obzidje, medtem ko o trgu Vojnik pravi, da razvaline pričajo o nekdanjem mestu; vsa mesta – Kamnik, Škofjo Loko, Celje, Slovensko Bistrico, Maribor in Ptuj –, nasprotno, dosledno naslavlja z me-

sti (Santonino, *Popotni dnevniki*, str. 40–41, 44, 64, 67, 71, 77–80, 83, 85, 87, 88, 91).

³¹ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 878, 1491 V 10., Linz.

izenačuje s sosednjima mestoma. Sodnika in svet so namreč poleg mest imeli samo trgi z razvito avtonomijo, o čemer bomo še govorili. Nobenega dvoma torej ni, da je bil Tržič tedaj splošno priznan kot trg, prosilci iz omenjenih dveh mest in Tržiča pa so se kot sodnik, svet in meščani oziroma tržani (za oboje pozna nemščina skupni izraz Bürger) naslovili sami.

Kaj je potemtakem ob takšnih okoliščinah oba zemljiška gospoda navedlo, da sta leta 1492 ali malo prej cesarja prosila za povzdignitev Tržiča v trg? Precej verjetno je šlo samo za prošnjo za podelitev pravice do sobotnega tedenskega sejma. Pri tem sta navedla, da trg nima še nobenih privilegijev, v cesarjevi pisarni pa so nato uporabili splošno formulo o povzdignitvi vasi v trg. Po drugi strani pa bi Lambergerji in Paradeiserji s takšnim načinom pridobitve trškega naslova in pravic, podeljenih zemljiškima gospostvoma in ne tržanom samim, utrdili svoj položaj nasproti trški skupnosti in ji dali vedeti, kdo je njen gospodar. Kakor koli, v prošnji se niso mogli sklicevati na že obstoječe zapisane pravice in očitno glede sejma tudi ne na njegovo dolgotrajnejše potekanje, sicer bi prosili za potrditev nečesa že obstoječega, kot so počeli drugi trgi in mesta oziroma njihovi mestni in trški gospodje.³²

Privilegij cesarja Friderika III., izdan 12. decembra 1492 v Linzu, se sklicuje na prošnjo Lovrenca Paradeiserja in dedičev Hansa Lambergerja, naj njihovo vas Tržič v vojvodini Kranjski povzdigne v trg (*das wier ier dorff genandt Neumärkhtl in vnseren fürstenthumb Crain gelegen zu einem markht zuerheben*), njihove v njem naseljene podložnike v tržane (*iere leutt vnd holden darin gesessen zu burgern zu schöpfen vnd zu machen*), jim podeli tedenski sejem ob sobotah (*auch in ein wochenmarkht am sambstag zu geben*) ter Tržičanom dovoli trgovanje in delo (obrt), kot so ju opravljali poprej (*vnd in handl vnd arbaitt, so sie vorhero geüebt hetten, zugebrauchen vergunnten vnd erlauben*). Cesar je v duhu privilegijskih formulacij Tržič povzdignil v trg, njegovi prebivalci pa so se po novem smeli naslavlјati s tržani in so imeli enake pravice kot v drugih trgih. Pravice drugih kranjskih trgov so poslej veljale tudi za sobotni sejem, trgovino in obrt.³³

Prejemniki privilegija so bili med seboj tesno sorodstveno povezani. Hans Lamberger iz rodu kranjskih Lambergov, ki ga Santoninov popotni dnevnik leta 1486 omenja še kot živega lastnika Gutenberga,³⁴

se je namreč leta 1473 oženil s Paradeiserjevo hčerko Cecilijo.³⁵ Lastnik Neuhausu Lovrenc Paradeiser, ki je zeta preživel, je bil po Santoninu »mogočen mož«,³⁶ ime pa si je ustvaril leta 1462 v pohodu kranjskega plemstva na Dunaj na pomoč cesarju Frideriku III.³⁷ Na zasluge za habsburško hišo se je seveda lahko skliceval, ko je istega vladarja zase in v imenu zetovih dedičev trideset let pozneje prosil za privilegij.

Poglavitni, če ne sploh edini razlog za prošnjo obeh zemljiških gospodov cesarju kot deželnemu knezu Kranjske ter fevdnemu gospodu gospostev Neuhaus in Gutenberg je bila, kot rečeno, pridobitev pravice do sobotnega tedenskega sejma. Samo temu, ne pa trškemu naslovu Tržiča, bi namreč okolica lahko upravičeno nasprotovala. Razen sejma, ki je bil po vsej verjetnosti res povsem nova pridobitev, je Friderik III. zgolj potrdil že obstoječe stanje: obstoj trga, tržanov in njihovih utečenih dejavnosti. Na posebne pravice Tržičanov v odnosu do okolice, še najmanj do obeh zemljiških gospostev, ni tedaj mislil nihče. Lambergerji in Paradeiserji so preprosto hoteli imeti črno na belem, do česa so upravičeni, če bi jim kdor koli kdaj kar koli odrekal. Temelj trških pravic tržanov in drugega trškega prebivalstva je Friderikov privilegij postal šele pozneje.

V zvezi z okoliščinami njegovega nastanka ne gre prezreti konkurence sosednje Radovljice, ki je prav v tem času iz trga postala deželnoknežje mesto, najverjetneje tiho, ne da bi deželni knez o tem izdal poseben mestni privilegij,³⁸ medtem ko je malo prej, med letoma 1471 in 1478, to storil z drugimi štirimi trgi iz celjske dediščine – s Kočevjem, Ložem, Krškimi in Višnjo Goro (ki je edina postala habsburška še pred izumrtjem Celjskih).³⁹ Če Tržič primerjamo z vseskozi majhno Radovljico, je bil najverjetneje že v tem času gospodarsko veliko močnejši in tako bolj »mesten« od konkurenčnega trga na gorenjski ravnici. Glede na svojo gospodarsko strukturo in demografsko premoč, pa tudi prometno lego bi bil nesporno v prednosti, če bi v drugi polovici 15. stoletja tako kot Radovljica imel status deželnoknežjega trga. Lahko si predstavljamo, da bi Friderik III. mestni status prejkone podelil ali tiho priznal Tržiču, ki bi mu do tega koraka manjkala samo še zgraditev obzidja, medtem ko bi Radovljica ostala trg. Ker pa je bil tržiški trg v zasebnih rokah, četudi deželnoknežji fevd, in za povrh še razdeljen med dve gospostvi, v tekmi z Radovljico ni imel možnosti, da bi dosegel mestni naslov. Tega podobno ni uspelo pridobiti Mokronogu, ki je za povrh že zgodaj premogel obzidje, a je bil tako kot Tržič nedeželnoknežji trg, v rokah škofov iz

³² Prebivalci trga Litija so, denimo, leta 1443 od istega Friderika Habsburškega, tedaj še kralja, izposlovali privilegij za nedeljski tedenski sejem, ki naj bi že obstajal in ugasnil zaradi vojn(e); sejemске pravice za medtem ponovno ugasli sejem je Litijanom leta 1514 na njihovo prošnjo obnovil Friderikov sin, cesar Maksimilijan I. (Golec, Litija – trg, str. 456–457).

³³ Citirano po Zwittrovi objavi prepisa v vicedomskem arhivu (Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 72–73). Prepis v: ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–2.

³⁴ Santonino, *Popotni dnevnik*, str. 43.

³⁵ Witting, *Beiträge zur Genealogie* 1894, str. 127; 1895, str. 185.

³⁶ Santonino, *Popotni dnevnik*, str. 43.

³⁷ Witting, *Beiträge zur Genealogie* 1894, str. 127.

³⁸ Gestrin, *Radovljica – vas*, str. 524–525.

³⁹ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 14–15; Otorepec, *Srednjeveški pečati*, str. 123–124.

koroške Krke, premalo močnih trških gospodov, da bi lahko za svoj trg uveljavili mestne pravice.⁴⁰

Udejanjanje privilegija Friderika III. iz leta 1492

Listina Friderika III. o povzdignitvi Tržiča v trg in podelitvi sobotnega tedenskega sejma bi prejkone ostala osamljena, enkrat in »za vse čase« veljaven privilegij, ki ga ni treba dajati obnavljati vsakokratnemu novemu deželnemu knezu. Za obnovitev tovrstnih privilegijev so se namreč prejemniki odločali le, če so jim zapisane pravice pogorele ali če so jih želeli razširiti, denimo s pravicami za nove sejme. Če pa njihovi uživalci – v tem primeru lastniki gospoštva Neuhaus in Gutenberg ter posredno prebivalci njihovega na dvoje razdeljenega trga Tržič – niso imeli z uživanjem pravic nobenih težav, če jim jih skratka nihče ni odrekal ali jih kršil, potrebe po deželnoknežjih potrditvah ni bilo. Toda v Tržiču smo priča drugačni zgodbi. »Povzdignitvena listina« iz leta 1492 je kmalu postala temelj trških pravic, nekakšna »ustava« Tržičanov, ki je trškim prebivalcem mimo običajnega prava, tj. nepisanih krajevnih pravil, edina jamčila naslov trga in tržanov z vsemi implicitnimi pravicami trških naselij.

Kako se je to zgodilo in kdaj? Leta 1537, slabega pol stoletja po »ustanovitvi trga«, so se Tržičani kranjskemu deželnemu upravniku pritožili nad Jurijem Winklerjem pl. Hainfeldom, tedanjim gospodarjem nekdanjega Lambergerjevega dela Tržiča, da jim hoče pridržati oziroma zamolčati njihovo svoboščinsko pismo (*Iren frey= vnd gabbrieff etc. verhalten*). Winkler, ki se je tedaj zadrževal v Judenburgu, je od tam pisal kranjskemu deželnemu upravniku, svojemu sorodniku (*Vetter*) Andreju Lambergu s Črnelega, da se zaradi slabega zdravja ne bo mogel osebno odzvati. Pri tem je navedel, da je prebral njegov ukaz ter prošnjo svojih in Paradeiserjevih tržanov v Tržiču, in pojasnil, da cesar Friderik III. s povzdignitvijo vasi Tržič v trg ni mislil na podelitev svoboščin »meščanskega trga« (*das selb darff zw Eynen Burgerlichen Margkbt Befreyt*), saj je privilegij izdal Paradeiserjem in Lambergerjem ter njihovim naslednikom, ne pa tržanom. Tožbo je označil za neprimerno, nič pa ni imel proti potrditvi privilegija sebi in Paradeiserjem ter v dobro tržanov, ki jim je bil pripravljen izdati prepis (*vidimus*). Kako se je zadeva, ki jo poznamo samo iz Winklerjevega odgovora,⁴¹ iztekla, ni znano, so pa Tržičani najpozneje tedaj začutili potrebo, da v obrambi svojih pravic posežejo po listini iz leta 1492 kot instrumentu za svojo zaščito. Iz razgibanega 16. stoletja je to edini znani primer pritožbe in sploh

omembe Friderikovega privilegija. Tržani so se takrat nemara prvič zares zavedli oziroma spomnili, da obstajajo neke zapisane pravice, Winkler pa jim jih sprva očitno ni hotel pokazati oziroma izdati prepisa.

O razvoju trške uprave in avtonomije v tem času ne vemo praktično ničesar, o čemer bomo natančneje govorili pri notranjih pravno-upravnih razmerah v trgu. Najprej pa si pogledimo kronologijo in okoliščine potrjevanja Friderikove »ustanovne listine«, ki jo bomo v nadaljevanju skladno z njeno novo funkcijo imenovali **trški privilegij**. Kot rečeno, sta privilegij poleg Tržiča deželnim knezom kontinuirano dajala v potrditev samo še dva kranjska trga, Poljane (Stari trg ob Kolpi) in Vače.⁴² Pomenljivo je, da sta bila oba zelo majhna in ruralna, pri čemer so imele Poljane zgolj nadvse skromen privilegij grofa Friderika Celjskega o uživanju šestih razdeljenih hub (1421).⁴³ Za razliko od Poljan, ki so z izumrtjem Celjskih postale deželnoknežji trg v rokah Habsburžanov (1456) in nato po kratkem Khislovem lastništvu leta 1641 pristale v lasti Auerspergov,⁴⁴ so Vače delile usodo Tržiča, saj so zgodaj pripadale zasebnemu plemiškemu gospostvu Lebek.⁴⁵ Oba mala trga sta bila zaradi majhnosti in malopomembnosti ter zaradi statusa nedeželnoknežjega, t. i. patrimonialnega trga v svojih pravicah latentno ogrožena; od tod skrb njunih prebivalcev za obnavljanje zapisanih pravic, pa najsi so bile še tako omejene. Pri Tržiču, sicer enem gospodarsko najmočnejših kranjskih trgov, ki je po videzu in velikosti prekašal celo prenekatero mesto v deželi, je bil razlog za obnavljanje trškega privilegija enak. K takšni praksi so se Tržičani najprej zatekli iz poblize neznane nuje, nato pa je postala utečena kot edino trdno jamstvo za priznanje naslova trga in tržanov ter implicitno pravic, ki po naravi pritičejo trgov.

Prva obnovitev trškega privilegija se je zgodila leta 1633, ko je Friderikov privilegij iz leta 1492 na prošnjo »tržanov in srenje trga Tržič« potrdil takratni deželni knez Kranjske, cesar Ferdinand II.⁴⁶ Nemara so prošnji botrovala turbulentne razmere med tridesetletno vojno. Iz ohranjenih predpisov k izdani listini lahko razberemo, da so za potrditev privilegija prosili dobri dve leti prej (1631), nato pa je sledilo poizvedovanje dvorne komore in vicedoma, pri čemer so morali prosilci predložiti izvornik svoboščin.⁴⁷ Zanimivo je spoznanje, da so prošnjo za obnovitev

⁴⁰ Golec, Trg Mokronog, str. 9–11.

⁴¹ NŠAL, ZA Tržič, Spisi, šk. 40, Listine iz 16. stoletja, 27. 4. 1537. Prepis v: ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 9, fasc. 11, Civitatensia, Tržič, 27. 4. 1537.

⁴² Stare pravice in svoboščine, med drugim volitve in sejme, je Vačam zadnji potrdil Jožef II. leta 1784 (Mal, Privilegiji trga Vače, str. 117–121), skromni privilegij trga Poljane pa leta 1744 Marija Terezija (Golec, Trgi, ki jih ni bilo?, str. 598–599); pozneje so Poljanci dobili privilegij svojega zemljiškega gospoda, kneza Auersperga, in sicer leta 1781, štiri leta za Tržičani (prav tam, str. 607).

⁴³ Golec, Trgi, ki jih ni bilo?, str. 597–598.

⁴⁴ Prav tam, str. 598.

⁴⁵ Mal, Privilegiji trga Vače, str. 116.

⁴⁶ ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, listina 1633 X 9., Dunaj, vidimiran prepis 18. 9. 1699.

⁴⁷ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–1, 1. 8. 1631, s. d. (pred 7. 2. 1632), 7. 2. 1632.

privilegija pred tem kar dvakrat naslovili na istega vladarja, tedaj še nadvojvodo in deželnega kneza notranjeavstrijskih dežel, prvič leta 1605 ali malo prej⁴⁸ in drugič leta 1616.⁴⁹ Iz neznanih razlogov niso bili uslišani, zato so čez čas pri istem deželnem knezu poskusili še v tretje. Iz mlajše od obeh prošenj (1616) izvemo, da naj bi Tržičani nameravali predložiti svoj privilegij v potrditev že Ferdinandovemu očetu, nadvojvodi Karlu, ki je Kranjski vladal med letoma 1564 in 1590, vendar tega niso storili, »ker sta tukajšnji gospodstvi razdeljeni in je bilo na Lambergovem (Lambergerjevem) delu dotlej veliko sprememb«.⁵⁰ V resnici je šlo prej za izgovor oziroma opravičilo kakor za dejanski razlog.

Pozneje so pri prošnjah za potrditev izpustili tudi Ferdinanda III. (1637–1657) in za obnovitev privilegija, zadnjič potrjenega leta 1633, prosili šele cesarja Leopolda I. (1657–1705) poznega leta 1700,⁵¹ le nekaj let pred koncem njegove vladavine. Ali pa so vmes vendarle kdaj poskušali brez uspeha bodisi pri Ferdinandu III. bodisi pri Leopoldu I., ki je vladal zelo dolgo? Vsekakor potrditve privilegija v tem času niso izposlovali, saj so si dali dvakrat izdelati overjeni prepis potrditve iz leta 1633, najprej leta 1655 in nato 1699,⁵² torej tik pred predložitvijo v potrditev Leopoldu I. Preden bi ta leta 1700 potrdil privilegij Ferdinanda II. izpred 67 let, je namestništvo v Gradcu po ustaljenih pravilih zahtevalo poročilo in mnenje kranjskega vicedoma v Ljubljani. Ker so Tržičani poleg potrditve privilegija iz leta 1633 prosili tudi za zaščito pred domnevno neupravičeno tlako (*wider die Ibro Zue Muettundte Vngewöhnliche Robath*), je moral vicedom o zadevi zaslišati »obe strani«.⁵³ Eno od gospodstev, če ne obe, je torej Tržičane sililo k tlaki, za katero so sami menili, da ni upravičena. Kako se je stvar iztekla, ne vemo. Kot vse kaže, cesar trškega privilegija ni potrdil, saj se je trg tri desetletja pozneje (1728), sodeč po poročilu kranjskega vicedoma, spet skliceval samo na Ferdinandovo potrditev iz leta 1633.⁵⁴

Kratkotrajno vladanje cesarja Jožefa I. (1705–1711) so Tržičani zlahka preskočili, v času cesarja Karla VI. (1711–1740) pa so leta 1728 poleg potrditve privilegija brez uspeha prosili še za obnovitev medtem domnevno ugasle pravice do volitev trškega

sodnika in lastnega nižjega sodstva,⁵⁵ o čemer bomo natančneje govorili pozneje. Tudi tokrat niso bili uspešni, saj potrditev Marije Terezije četrto stoletja pozneje (1754) govori samo o izdaji privilegija leta 1492 in o potrditvi Ferdinanda II. leta 1633, vmesnih potrditev pa ne omenja.⁵⁶ Kranjski vicedom je sicer podprl prošnjo tržiških tržanov, naj Karel VI. v potrditev privilegija vključi tudi volitve sodnika,⁵⁷ a je bilo njegovo mnenje glede na okoliščine prešibko. V notranje zadeve gospodstev Neuhaus in Gutenberg na ta način ni mogel samovoljno posegati niti deželni knez.

Naslednjic so se Tržičani podvzivali četrto stoletja pozneje, v času »cesarice« (dejansko cesarjeve soproge in deželne kneginje Kranjske) Marije Terezije (1740–1780), leta 1754,⁵⁸ ko je obnavljanje vseh vrst privilegijev in podeljevanje novih postalo splošna praksa oziroma vladarska zahteva. Potrditev so uspešno izposlovali tudi leta 1784 pod njenim sinom, cesarjem Jožefom II. (1765/80–1790).⁵⁹ Leta 1791 so zanj zaprosili Jožefovega naslednika in brata, kratkotrajnega cesarja Leopolda II. (1790–1792), in še nerešeno prošnjo ponovili leta 1793 pri cesarju Francu II. (1792–1806, poznejšem avstrijskem cesarju Francu I. od 1804 do 1835). Tudi tokrat so se zavzemali za razširitev vsebine privilegija, in sicer za vzpostavitev t. i. reguliranega trškega magistrata (*Regulierung eines eigenen Marcktmagistrats*),⁶⁰ kakršne so jožefinske reforme začele selektivno uvajati nekaj let prej.⁶¹ Glede slednjega je ostalo samo pri pobožni želji, saj je dvor leta 1794 sklenil Tržiču potrditi trške pravice v enakem obsegu, kot jih je deset let prej Jožef II.⁶² Potrditvene listine ne poznamo,⁶³ sama potrditev zelo splošnega privilegija s konca srednjega veka pa je bila ob koncu 18. stoletja praktično že anahronizem. Tržič je prek nje skušal priti do lastnega magistrata, a so bile možnosti za kaj takega že v izhodišču nične.

⁵⁵ Prav tam.

⁵⁶ ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, listina 1754 VI. 22., Dunaj.

⁵⁷ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II-1, 13. 9. 1729.

⁵⁸ ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, listina 1754 VI. 22., Dunaj.

⁵⁹ Prav tam, listina 1784 V. 1., Dunaj. – Iz istega dne izdanega dvornega dekreta izvemo, da so Tržičani za potrditev privilegija prosili najpozneje v začetku poletja 1782, saj je deželno glavarstvo v Ljubljani poročilo o prošnji sestavilo 2. avgusta omenjenega leta (ARS, AS 14, Gubernij v Ljubljani, I. reg., šk. 7, fasc. 19, št. 13228/1784, 1. 5. 1784).

⁶⁰ Postopek je znan le iz dveh dopisov trškega predstojnika (ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, 29. 2. 1792, 29. 1. 1793).

⁶¹ Žontar, *Struktura uprave*, str. 138.

⁶² ARS, AS 14, Gubernij v Ljubljani, II. reg., fasc. 106 (stara sign. 242), št. 4969/1794, 4. 7. 1794.

⁶³ Po sporočilu z Dunaja, poslanem deželnemu glavarstvu v Ljubljani 3. julija 1794, je to 30. avgusta ljubljanskemu (prej gorenjskemu) okrožnemu uradu naložilo, naj vsebino sklepa o odobritvi privilegija posreduje trgu Tržič (prav tam, 30. 8. 1794). Okrožni urad je to storil 6. septembra 1794 (ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, 6. 9. 1794).

⁴⁸ Prav tam, s. d., pred 18. 2. 1605.

⁴⁹ Prav tam, s. d. (pred 23. 11. 1616), 18. 1. 1617.

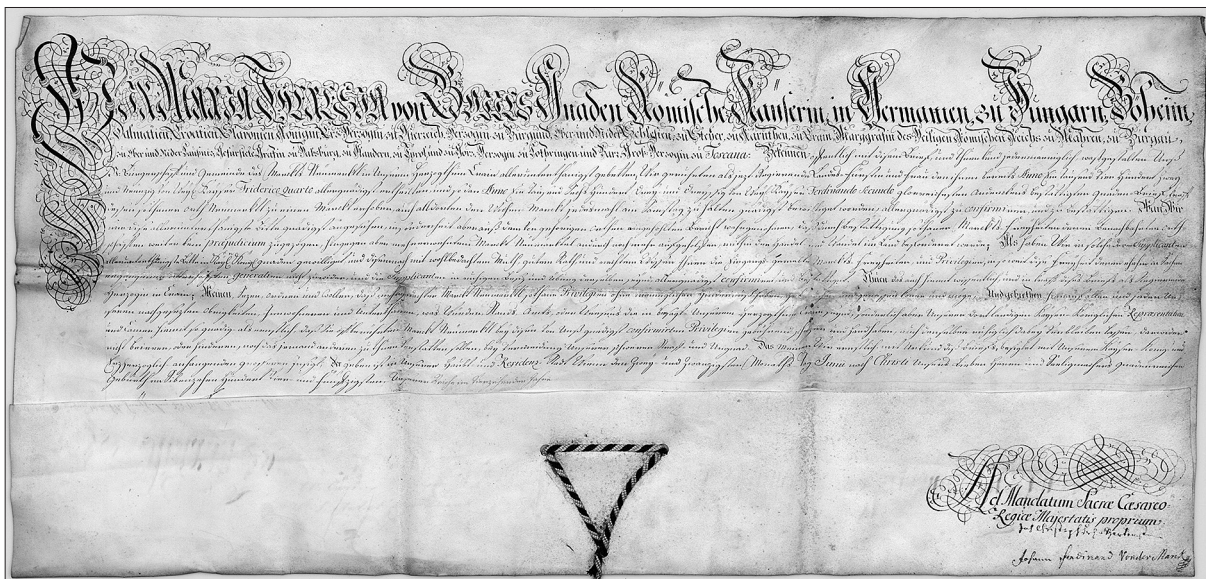
⁵⁰ Prav tam, s. d. (pred 23. 11. 1616).

⁵¹ Prav tam, 19. 6. 1700.

⁵² Prvi prepis je notarski, izdelan 20. aprila 1655 v Ljubljani in vidimiran v prepisu, ki ga je 18. septembra 1699 izdelala dvorna pisarna na Dunaju (ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, 18. 9. 1699).

⁵³ Ukaz z dne 19. junija 1700 se sklicuje na cesarjevo odredbo, izdano 16. januarja istega leta na Dunaju (prav tam, 19. 6. 1700).

⁵⁴ Koncept poročila kranjskega vicedoma, datiran 13. septembra 1729, se sklicuje na ukaz z dne 24. decembra prejšnje leto (prav tam, 13. 9. 1729).

Listina Marije Terezije o potrditvi tržiških trških pravic
(ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, listina 1754 VI. 22., Dunaj).

Izstavitev in potrditve »trškega privilegija« ter prošnje za potrditev⁶⁴

Datum izstavitve privilegija oziroma nastanka prošnje	Izstavitelj privilegija oziroma naslovnik prošnje	Naslovniki privilegija/prosilci zanj
12. 12. 1492, Linz (listina)	cesar Friderik III.	Lovrenc Paradeiser in dediči Hansa Lambergerja
pred 18. 2. 1605 (prošnja)	nadvojvoda Ferdinand (poznejši cesar Ferdinand II.)	celotna srenja v Tržiču na Kranjskem (N. ganz Gemain zu Neymarktl in Crain)
pred 23. 11. 1616 (prošnja)	nadvojvoda Ferdinand (poznejši cesar Ferdinand II.)	ubogi tržani in srenja v Tržiču (N: die arme burgerschaft vnnnd gemain zw Neumärckbtl)
9. 10. 1633, Dunaj (listina)	cesar Ferdinand II.	tržani in srenja v Tržiču v vojvodini Kranjski (N: die Burgerschaft vnnnd Gemain zu Neymarkhtel in Vnserem Fürstenthumb Crain gelegen)
pred 16. 1. 1700 (prošnja)	cesar Leopold I.	celotno tržanstvo in srenja v Tržiču na Gorenjskem (N. die gesambte Burgerschaft vnd Gemeine zu Neumarkhtel in ober Crain)
pred 24. 12. 1728 (prošnja)	cesar Karel VI.	celotno tržanstvo trga Tržič (N: die ganze burgerschaft des Markhtes Neymarkhtl)
22. 6. 1754, Dunaj (listina)	»cesarica« Marija Terezija	tržani in srenja trga Tržič (N. Burgerschaft vnd Gemeinde des Markts Neumarktl)
1. 5. 1784, Dunaj (listina)	cesar Jožef II.	tržani in srenja trga Tržič (N: Bürgerschaft und Gemeinde des Markts Neumarktl)
julij 1791 (prošnja)	cesar Leopold II.	izvirna naslovitev prosilcev ni znana
6. 9. 1794 (dopis o ugodeni prošnji)	cesar Franc II.	municipalni trg Tržič (Municipal Markt Neumarktl)

Tržičani so torej cesarjev privilegij Lambergerjem in Paradeiserjem iz leta 1492 že v prvi polovici 16. stoletja »posvojili« za svoj trški privilegij, se nanj v obrambi svojih pravic sklicevali vse do konca 18. stoletja ter ga deželnim knezom med letoma 1631 in 1793 vsaj devetkrat dali v potrditev, od tega štirikrat uspešno (potrditve 1633, 1754, 1784 in 1794).

Ta pomemben segment tržiške trške zgodovine do- slej začuda ni pritegnil pozornosti, ampak je ostalo pri Miklitschevi omembi obstoja Friderikovega pri- vilegija (1912)⁶⁵ in Zwitterovi objavi njegove vsebine (1929),⁶⁶ medtem ko je o nadaljnji »rabi« tega prav- nega temelja Tržiča kot trga vladal molk.

⁶⁴ Za posamezen dokument gl. opombe v besedilu.

⁶⁵ Miklitsch, Ein Normale, str. 256.

⁶⁶ Zwitter, Starejša kranjska mesta, str. 72–73.

Iz preglednice, ki prikazuje vse potrditve oziroma predložitve privilegija v potrditev, lahko razberemo, da se Tržičani nikoli niso naslovili kot »N. sodnik in svet«, kot je bilo pravilo pri mestih in tistih trgih, ki so premgli razvito avtonomijo z izvoljenimi trškimi organi, ampak so se vedno le skromno poimenovali »N. tržani in srenja«. Takšno prakso srečujemo tudi pri dolenskem trgu Ribnica, ki je bil gospodarsko prav tako močan in za kranjske razmere velik, njegova avtonomija pa manjša kakor pri najbolj avtonomnih trgih, čeprav lahko Ribnico zaradi instituta izvoljenega sodnika in sveta še štejemo med trge z razvito avtonomijo.⁶⁷ Vprašanje, kaj nam povedo samonaslovitve Tržičanov skozi čas in primerjava z Ribnico, katere notranje razmere precej bolje poznamo, bomo obravnavali v naslednjem razdelku. V Tržiču se je dvakrat, povsem na koncu, v letih 1792 in 1793, pod prošnjo za potrditev trškega privilegija v imenu celotnega tržanstva podpisal predstojnik (*Vorsteher*) Ignac Jabornig, vendar ni šlo za samo prošnjo, ampak za dopisa v zvezi z že vloženo prošnjo.⁶⁸

S potrditvami privilegija iz leta 1492 so deželni knezi obnavljali tudi pravico do **sobotnega tedenskega sejma**, s katerim tržani niso imeli druge zveze kot to, da so na njem prodajali svoje izdelke ter kupovali izdelke in pridelke drugih. Kot bomo videli, jim nista pripadala ne nadzor nad sejmi ne pobiranje kake sejemске pristojbine (mitnine, stojnine). Glede na to, da v virih, med njimi v prošnjah Tržičanov za obnovitev privilegija, nikoli ne zasledimo ničesar o tedenskem sejmu, je moral obstajati kontinuirano. Ni namreč poročil, da bi kdaj začasno ugasnil in da bi ga bilo treba oživljati, tako kot so deželnega kneza za obnovitev sejemskih pravic dvakrat prosili Litijani (1443 in 1514).⁶⁹ Tržiški sobotni sejem je naslednjič omenjen šele leta 1752 v poročilu upravitelja medtem že združenega gospostva Neuhaus in Gutenberg. Medtem, nič manj verjetno pa že pred njegovim nastankom, sta v Tržiču zaživela tudi dva privilegirana letna sejma. Sredi 18. stoletja naj bi bila sejemsko blago samo živila okoliškega prebivalstva, trg pa ni imel nikakršnega dobička ne od sejemskih mer ne od drugih dajatev.⁷⁰ O tedenskem sejmu go-

vorijo tudi cenilni operati franciscejskega katastra v zgodnjih tridesetih letih 19. stoletja, vendar brez navedbe dneva v tednu in s pripombo, da na njem ne prodajajo nobenega žita.⁷¹

Trška avtonomija v stoletjih pred izdajo privilegija leta 1777

Stopnja in vsebina tržiške trške avtonomije je do prve polovice 18. stoletja precejšnja neznanka in tako bo, če ne pridejo na dan še neznani povedni dokumenti, tudi ostalo. V glavnih potezah bi ju lahko povzeli takole: trški sodnik in svet se »v paketu« s sodnikom ter svetoma Kranja in Radovljice prvič omenjata že leta 1491,⁷² leto dni pred Friderikovim »trškim ustanovnim privilegijem«, potem pa sta izpričana le še enkrat, leta 1666, tedaj z lastnim dokumentom, potrjenim z edinim znanim odtisom trškega pečatnika.⁷³ O načinu postavitve in pristojnostih obeh temeljnih trških organov vemo iz prve roke zelo malo, samo to, kar razkriva omenjeni dokument. Iz povzetka poznejšega, ciljno naravnane pisanja Tržičanov iz leta 1728 pa izvemo, da naj bi trška avtonomija – izvoljeni sodnik in nižje sodstvo – ugasnila z velikim požarom leta 1689.⁷⁴ Vsa nadaljnja zgodovina trga je nato potekala brez njiju. Tržičani so bili dolgo, najmanj pol stoletja, brez lastnega vodstva. Sredi 18. stoletja so za trškega sodnika priznavali upravitelja medtem združenih gospostev Neuhaus in Gutenberg. Šele pod grofi Auerspergi kot lastniki združenega gospostva so leta 1777 izposlovali trški red, t. i. normale, ki jim je priznaval nekaj skromnih pravic z zelo omejenim lastnim nižjim sodstvom. Med pravicami je bilo tudi izvoljeno trško predstojništvo, ki pa se za razliko od predstojništev v drugih trgih ni imenovalo sodnik in svet.⁷⁵ S tem je grof Auersperg poudaril diskontinuiteto z nekdanjima trškima organoma in lastno suverenost tvorca novih, ne podedovanih trških pravic, četudi so se nekatere nedvomno kontinuirano ohranile iz prejšnjih časov.

Začnimo pri času pred »ustanovitvijo trga« (1492), ko so bili temelji za njegovo avtonomijo že trdno položeni, in se vrnimo k listini iz leta 1491, s katero je cesar Friderik III. Kranju, Radovljici in Tržiču ter okoliškemu podložnikom izdal dovoljenje za postavitve mostu na sotočju Sore in Save. Kot rečeno, listina v naslovitvi govori o »sodnikih, svetih in naših

⁶⁷ Golec, »Ribenca, narlepši terg na Krajnskim«, str. 340–342.

⁶⁸ ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, 29. 2. 1792, 29. 1. 1793.

⁶⁹ Golec, Litija – trg, str. 456–457.

⁷⁰ Gosposčinski upravitelj v poročilu iz leta 1752 govori o sobotnem sejmu ter o dveh letnih in praznik sv. Andreja (30. novembra) in sv. Marije Magdalene (22. julija) (ARS, AS 7, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 88, fasc. XXVIII, No. 12, 8. 11. 1752). Valvasor (1689) pri opisu župnije Tržič piše o žegnanih na oba praznika, eno je bilo pri Marijini župnijski cerkvi, drugo pa pri edini trški podružnici sv. Andreja (Valvasor, *Die Ebre*, VIII, str. 780). Patrocinij župnijske cerkve prvi omenja Santonino leta 1486, ko je že stala tudi Andrejeva cerkev, ki se pri Santoninu skriva med tremi neimenovanimi podružnicami (Höfler, *Gradivo za historično topografijo*, str. 65–66). Leta 1749 je gosposčinski upravitelj Neuhaus in Gutenberga v dodatku k napovedni tabeli tere-

zijanskega katastra zmotno navedel, da ima Tržič dva letna in dva (!) tedenska sejma (ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 190, RDA, L 270, No. 1, 13. 11. 1749).

⁷¹ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, L 171, k. o. Tržič, katastrski cenilni elaborat, uvod, & 7.

⁷² ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 878, 1491 V 10., Linz.

⁷³ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 521, fasc. 304c, pag. 129, 8. 4. 1666.

⁷⁴ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, list. N II–1, 13. 9. 1729.

⁷⁵ Miklitsch, Ein Normale, str. 258–260.

meščanih oziroma tržanih v Kranju, Radovljici in Tržiču» (*den richtern reten vnd vnsern burgern zu Krainburg, Radmanstorff vnd zum Newenmerkhlein*),⁷⁶ kar pomeni, da bi Tržič že tedaj moral imeti razvito trško avtonomijo. Medtem ko za Kranj in Radovljico, ki se je prav v tem času začela označevati kot mesto,⁷⁷ vemo, da sta že premogla dokončno izoblikovano mestno avtonomijo na čelu s sodnikom in svetom,⁷⁸ se pri Tržiču postavlja neodgovorjeno vprašanje, ali je resnično premogel **trškega sodnika in svet** ali pa ju je takšna formulacija zajela pač zato, ker ni šlo za navadno vaško, ampak trško naselje. Kdo je Tržič na tak način postavil ob bok Kranju in Radovljici, morda cesarjeva pisarna ali prosilci sami, ne moremo vedeti zagotovo. Ker pa so izstavitelji privilegijev praviloma povzeli vsebino prošnje, ne bi smelo biti dvoma, da so bili prosilci tisti, ki so prvi navedli sodnika in svet za vsa tri naselja, Kranj, Radovljico in Tržič.⁷⁹

Večja težava je v tem, da sodnika in svet pozneje srečamo enkrat samkrat, in to šele poznega leta 1666. Osamljena samonaslovitev in izstavitev dokumenta, ki se ju bomo še dotaknili, ne moreta biti trden dokaz, da sta sodnik in svet dotlej obstajala veseskozi od leta 1491 dalje. V vmesnih 175 letih bi se lahko zgodilo marsikaj, tako kot se je med letoma 1666 in 1728. Omenjenega leta namreč iz prošnje tržanov za potrditev trških pravic iz leta 1492 (poznamo le povzetek prošnje iz leta 1729) izvemo, da v Tržiču po požaru leta 1689 niso več imeli volitev trškega sodnika. In ta podatek je ob skromni ohranjenosti virov edino pričevanje, da so trškega sodnika sploh kdaj volili.

Glede na analogije ni izključeno, da je bil v Tržiču sodnik izvoljeni predstojnik trga že leta 1491, ko je skupaj s svetom v cesarjevi listini omenjen »v paketu« s kranjskim in radovljiškim sodnikom in svetom. Takšna stopnja samouprave z voljenim sodnikom je namreč v tem času že izpričana pri nekaterih drugih trgih, na Gorenjskem pri Radovljici, ki je še pred koncem 15. stoletja postala mesto,⁸⁰ domnevno pri Vačah (o tem govori veliko poznejši vir)⁸¹ in nekaj pozneje pri Beli Peči.⁸² Na verjeten obstoj funkcije tržiškega trškega sodnika kaže tudi omemba Tomaža, »starega sodnika iz Tržiča« (*Thomas der alt Richter von Newmargtl*), v sodni knjigi mesta Kranj, ko je

tam leta 1518 nastopil kot tožnik.⁸³ Tomaž, ki tedaj očitno ni več opravljal funkcije, bi bil lahko tudi gosposočinski sodnik bodisi Neuhausa bodisi Gutenberga oziroma deželški sodnik gospostva Neuhaus, ki je imelo višjesodne, t. i. deželskosodne pravice nad vsemi podložniki svojega sklenjenega območja, ne glede na to, pod katero gospostvo so spadali.⁸⁴

V 16. stoletju, ko je bila večina trgov na Kranjskem v deželnoknežjih rokah, gospostva, v katerih so ležali, pa oddana zastavnim imetnikom, se je v trgih pod nadzorom deželnoknežjih organov (dvorne komore in vicedoma) praviloma utrdila tista stopnja avtonomije, ki je obstala do jožefinskih reform oziroma do francoske dobe, ko so vse mestne in trške avtonomije ukinili (1811). Dosežena stopnja avtonomije je bila zelo različna: od razvite, ki sta jo utelešala izvoljeni trški sodnik in svet s pristojnostmi nižjega (patrimonialnega) sodstva, prek delne, od trga do trga različne, vse do nominalnih trgov brez kakršne koli avtonomije.⁸⁵ Kot rečeno, Tržič ni spadal med deželnoknežje trge, kar je glavni razlog, da nimamo virov, s pomočjo katerih bi lahko spremljali dogajanje v njem. Po drugi strani pa lahko glede na razdeljenost trga med dve gospostvi in odsotnost deželnoknežje regulative sklepamo o nekoliko drugačnem razvoju.

Drugo vprašanje je, kakšna je bila vsebina funkcije tržiškega trškega sodnika in sveta, dokler oziroma kadar sta obstajala. O tem govori en sam vir, in sicer omenjeni dokument iz leta 1666. Ker ta ni normativne narave, ampak gre za konkretno zadevo, o trški upravi in stopnji avtonomije izvemo zelo malo. Je pa ključen dokaz, da poznejše skromno omenjanje obstoja sodnika (1729) ni izmišljeno oziroma plod v preteklost prenesenih želja prizadetih Tržičanov.

To je po vsebini na moč skromen, po obliki ambiciozen, za pravno-upravno podobo Tržiča v 17. stoletju pa ključen, tako rekoč evolucijski »manjka-joči člen«. S temi besedami bi lahko označili potrdilo (*Attestation*), ki sta ga 8. aprila 1666 v Tržiču izdala »N. sodnik in svet cesarskega in deželnoknežjega trga Tržič« (*Wir N: Richter vnd Rath deß Khaÿl: vnd landtsfürst: Marckbts Neumarckbt*) ter ga pečatila s trškim pečatom. Poimenovanje trga kot deželnoknežjega ni bilo upravičeno, saj je lahko temeljilo le na tem, da sta bili gospostvi Neuhaus in Gutenberg formalno še vedno deželnoknežji fevd, samonaslovitev sodnik in svet, njun podpis in pečat pa so edini trden dokaz, da je Tržič nekoč res premogel ta dva, v mestih in avtonomnih trgih nepogrešljiva organa. Uvodna samonaslovitev (inskrIPCija) v potrdilu je izpisana umetelno, s čimer je trško vodstvo hotelo povzdigniti

⁷⁶ ARS, AS 1063, Zbirka listin, št. 878, 1491 V. 10., Linz.

⁷⁷ Gestrin, Radovljica – vas, str. 525.

⁷⁸ V Kranju se mestni sodnik prvič omenja leta 1309, mestni svet pa 1364; od leta 1423 je imelo mesto pravico do volitev mestnega sodnika (Otošec, *Srednjeveški pečati*, str. 70–72). Pri Radovljici sodnika in svet prvič srečamo leta 1473 oziroma nedvoumno pet let pozneje (prav tam, str. 114), potem ko je trški sodnik s polnimi pooblastili obstajal vsaj že leta 1443 (Gestrin, Radovljica – vas, str. 529).

⁷⁹ B. Otošec je sicer menil, da je formulacija v listini preveč splošna za zanesljivo sliko o obstoju takšnih organov v Radovljici (Otošec, *Srednjeveški pečati*, str. 114).

⁸⁰ Gestrin, Radovljica – vas, str. 526–527; Otošec, *Srednjeveški pečati*, str. 114.

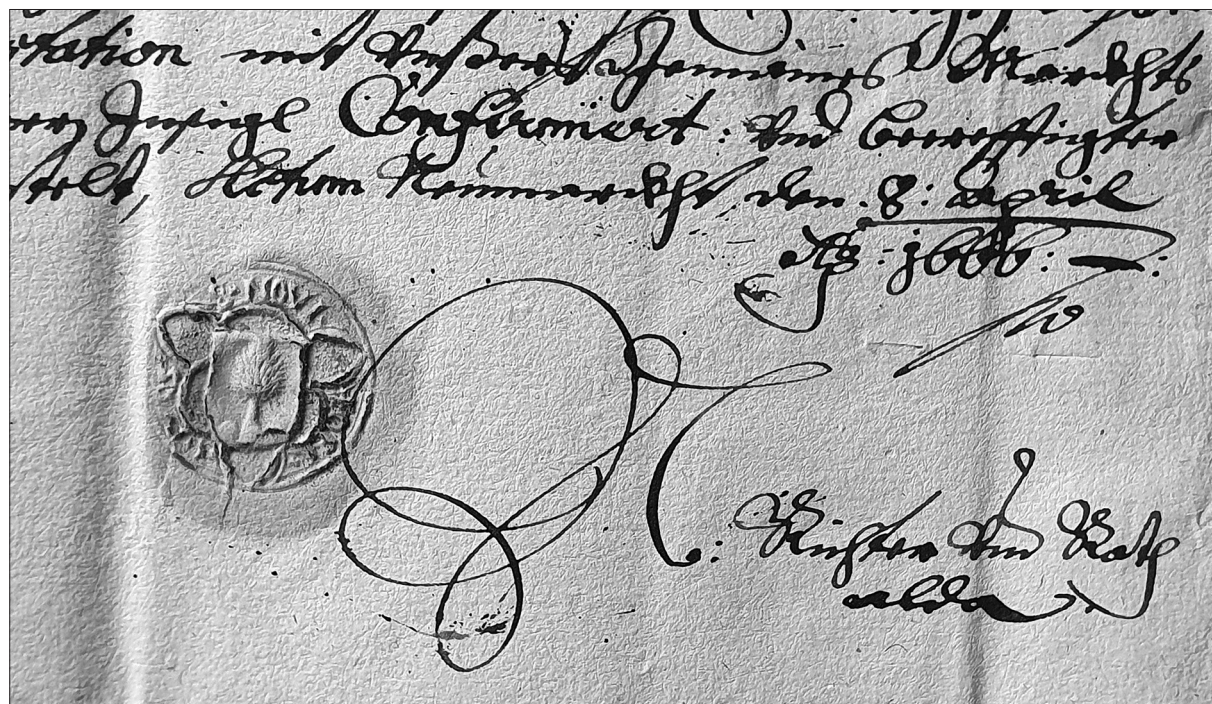
⁸¹ Mal, Privilegiji trga Vače, str. 116–120.

⁸² Golec, Posebnosti nastanka, str. 406.

⁸³ ARS, AS 1073, Zbirka rokopisov, 214r, sodna knjiga mesta Kranj 1517–1520, pag. 64.

⁸⁴ Deželsko sodišče Neuhaus (Neumarkt) je na severu in vzhodu mejilo na Koroško (na deželski sodišči Humperk in (Zelezna) Kapla), na jugu na deželsko sodišče Kranj, na zahodu pa na radovljiško deželsko sodišče (*Historischer Atlas*, Bl. 31).

⁸⁵ Golec, Novonastali zgodnjenovoveški trgi, str. 210–211.

Edini znani odtis trškega pečatnika na potrdilu (Attestation), ki sta ga 8. aprila 1666 izdala tržiški trški sodnik in svet (ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 521, fasc. 304c, pag. 129, 8. 4. 1666).

svojo veljavo. Tržiški sodnik in svet sta potrdila, da je narednik (*feldwaibl*) pod poveljstvom Ernesta De Veccija, stotnika Portijevega pešpolka, s 43 vojaki 13. oktobra prejšnje leto prišel iz Železne Kaple na Koroškem (*von der Windischen Khapsl*) in se brez ukaza (*ohne habende Ordinanzz*) nastanil oziroma vkvartiral (v trških hišah). Tržičani so mu vse dotlej, torej skoraj pol leta, nudili nastanitev in oskrbo, ki jim ju je zadovoljivo poravnal. Sodnik in svet sta o tem izdala potrdilo in ga pečatila z malim trškim pečatom (*mit Vnsers Gemaines Marckhts khleinen Insigl*).⁸⁶

Iz potrdila izvemo malo in hkrati marsikaj; o pristojnostih trškega sodnika in sveta samo to, da sta skrbela za nastanitve vovakov in da sta z vojsko vse formalnosti urejala neposredno, torej ne prek obeh zemljiških gospodstev. O trških organih in insignijah pa izvemo veliko. Tržič je torej premogel lastnega trškega sodnika, ki ni bil hkrati trški upravitelj kakor sredi 18. stoletja, in trški svet. Delovala je tudi trška pisarna, ki jo je vodil ta ali oni Tržičan s pooblastili trškega pisarja. Še več, imeli so kar **dva pečatnika**, velikega in malega, kar za trge ni bilo samoumevno. Veliki pečat je bil namenjen pomembnejšim pisanjem, pri čemer ne vemo, kaj so imeli Tržičani za vredno njegove uporabe, saj ne poznamo nobenega njegovega odtisa. Vsekakor so z njim pečatili dopise in prošnje deželnim in deželnoknežjim oblastem vse do vladarja. Pritisnjen pečat, odtis malega pečatnika

okrogle oblike, je, nasprotno, dokaj dobro ohranjen in berljiv. V ščitnem polju je upodobljeno drevo, ščit obdaja preprosta ornamentika, na obodu pa sta ohranjeni približno dve tretjini napisa: NOVI FORI, latinsko ime Tržiča v rodilniku. Katera beseda je bila na začetku, lahko le ugibamo, verjetno SIGNUM ali SIGILLUM (pečat), ki bi zaradi pomanjkanja prostora morala biti okrajšana kot SIG. ali SIGIL. Upodobljeno drevo bi lahko bil hrast, vsekakor drevesna vrsta, ki je značilna za tržiško območje.⁸⁷

Podoba na pečatu odpira vprašanje o trziškem **trškem grbu**. Drevo je bilo nedvomno njegov sestavni del, če ne kar osrednja oziroma edina figura. Težava se pojavi, ko mali pečatnik postavimo ob bok povsem drugračnemu grbu trga Tržič v Valvasorjevi rokopisni grbovni knjigi (1687–88)⁸⁸ in njegovi različici v *Slavi vojvodine Kranjske* (1689).⁸⁹ Na grbovno knjigo se opira današnji grb občine Tržič z modrim ozadjem in obzidjem s štirimi cinami in štirimi strelnimi linami, le da je pri Valvasorju pet cin, ozadje pa v svetlejšem odtenku modre. Manjša črno-bela različica v *Slavi* ima štiri cine. Od kod kranjskemu polihistorju tak grb, lahko samo ugibamo, dokler v virih ne bomo našli morebitne predloge iz 17. stoletja. Postavlja se vprašanje, kakšna je bila resnična vsebina trškega grba ali si je Valvasor njegovo podobo preprosto

⁸⁶ ARS, AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko, I. reg., šk. 521, fasc. 304c, pag. 129, 8. 4. 1666.

⁸⁷ Za mnenje se iskreno zahvaljujem heraldiku dr. Tomislavu Galoviću iz Zagreba.

⁸⁸ Gostiša (ur.), *Valvasor, Janez Vajkard: Opus Insignium*, fol. 24.

⁸⁹ Valvasor, *Die Ehre*, IX, str. 121.

izmislil, kar ne bi bil edini tak primer. O obstoju nekaterih grbov, zlasti grbov marginalnih trgov, ni namreč nobenih sledov druge kot pri Valvasorju.⁹⁰ Med odtisom pečatnika leta 1666 in Valvasorjevima upodobitvama sta resda minili dobri dve desetletji, vendar se grbi praviloma ne spreminjajo tako hitro in radikalno. Mislimi gre na to, da se Valvasor pri Tržičanih ni informiral o njihovem grbu, misleč, da ga tako ali tako ne premorejo. Morda pa so trški grb medtem res zamenjali.

Dva indica vodita k domnevi, da je v Tržiču do notranjih upravno-političnih sprememb prišlo še pred požarom, čeprav so se Tržičani štirideset let pozneje (1728) sklicevali prav nanj kot na razlog za ugasnitev volitev trškega sodnika in s tem funkcije kot takšne. Prvi, manj trden indic je morebitna zamenjava trškega grba, kolikor ni šlo zgolj za Valvasorjevo »umetniško svobodo«. Drugi pa je drugačna, veliko skromnejša samonaslovitev Tržičanov v prošnji deželnemu knezu za požarni davek leta 1690, slabo leto po ognjeni ujmi 7. oktobra 1689. V prošnji, ki jo poznamo samo kot povzetek v dopisu kranjskega deželnega vicedoma graški dvorni komori, so se namreč Tržičani podpisali zgolj kot »N. in N. celotno tržanstvo v Tržiču na Gorenjskem« (v dopisu povzeto v rotilniku: *N: vnd N: der gesambten burgerschaft zu Neumärkht in ober Crain*).⁹¹ Vendar podobno samonaslovitev, kot »N. tržani in srenja« oziroma samo kot »celotna srenja«, srečamo že v prvi tretjini 17. stoletja v predpisih za potrditev trškega privilegija in v njem samem (1633).⁹² Bolj kot v prid temu, da bi trški sodnik in svet ugasnila pred letom 1689 in ne šele po požaru, takšna samonaslovitev kaže na to, da je imel Tržič skromno avtonomijo, zato se, kadar je šlo za zastopanje trga pred oblastmi, tako kot v Ribnici,⁹³ na čelo tržanov nista postavila trška organa, ampak je prošnje podpisovalo tržanstvo kot celota. Ker ne poznamo izvirnih dokumentov, ne vemo, kateri trški pečatnik so uporabljali v različnih obdobjih in ali so ga sploh vedno imeli.

Glede na osamljenost potrdila trškega sveta iz leta 1666 – drugih primerljivih virov ne poznamo – bi bilo tudi preuranjeno sklepanje, da je Tržič v šestdesetih letih 17. stoletja in pred tem neznano dolgo, a ne pred letom 1633, dosegel višjo stopnjo avtonomije od tiste v zgodnejših obdobjih, tj. konec 15., v 16. in prvi tretjini 17. stoletja. V enem pogledu pa je v 17. stoletju zelo verjetno res naredil korak naprej, in sicer pri uporabi pečatnika. Pridobitev trškega pečatnika sicer ne pomeni, da so se povečale pristojnosti trške

samouprave, a če nič drugega, je šlo za premik na simbolni ravni. Kaže namreč, da trg dobra tri desetletja pred letom 1666, ko je pečatnik edinkrat izpričan, še ni premogel te ali takšne insignije. Ko se je »celotno tržanstvo« (*N: vnd N: die ganze burgerschaft alhie zw Neumärktl*) leta 1634 zadolžilo pri Marijini župnijski cerkvi – vsota 62 goldinarjev in pol ni bila kak velik dolg –, je zadolžnico pečatilo 26 mož z majhnimi osebnimi pečatniki, štirje so prispevali podpis, šest Tržičanov pa je podpisalo prav toliko sotržanov. Seštevek daje 36 mož, kar je zelo verjetno blizu celotnega takratnega števila tržanov.⁹⁴ Seveda se takoj postavi vprašanje, ali trg ni imel pečatnika ali pa je cerkev posojilo pogojevala z zahtevo, naj zadolžnico pečati in podpiše vsak tržan posebej. Glede na razmeroma majhno posojeno vsoto (na vsakega ni prišlo niti 2 goldinarja posojila) skoraj zagotovo ni šlo za slednje, ampak lahko sklenemo, da trg tedaj še ni premogel lastnega pečatnika. Pobotnica še pove, da se na čelo tržanov tudi v »notranjih zadevah« nista postavila trški sodnik in svet, kar bi pričakovali še prej kakor pečatni odtis. Podobno je bilo z nedatirano pritožbo patronu župnijske cerkve, ki jo je neznano kdaj v 17. stoletju podpisalo »celotno tržanstvo skupaj in vsak (Tržičan) posebej« (*N: vnd N: die ganze Burgerschaft sament vnd Sonderß*).⁹⁵

Poleg navedenih dveh pričevanj o sodniku in svetu (1491 in 1666), ki ne povesta skoraj ničesar o **vsebinski funkciji**, se lahko opremo na analogijo. Ribnica na Dolenjskem, eden večjih kranjskih trgov, je po zadnjih ugotovitvah trškega sodnika in svet prav tako premogla že na prehodu iz srednjega v novi vek – leta 1506 sta namreč skupaj s srenjo tržanov izstavila listino⁹⁶ –, v poznejših prošnjah za razne privilegije pa je kot prosilec navedena le srenja tržanov, ne da bi se na njeno čelo postavila sodnik in svet. Pri Ribnici sta ta dva organa razvite trške avtonomije sicer izpričana neprimerno večkrat kakor v Tržiču, sodnik, denimo, redno od leta 1580 naprej, a je tudi stopnja ohranjenosti ribniškega trškega in gosposočinskega arhivskega gradiva ugodnejša glede na stanje v Tržiču.⁹⁷

Ribniški primer ni poučen le v tem pogledu – prvič, zgodnja izpričanost sodnika in sveta, in drugič, njun izostanek pri samonaslavljanju v prošnjah oblastem –, ampak tudi glede vsega drugega, kar vemo o tamkajšnji trški upravi in avtonomiji. Iz virov jasno izhaja, da sodnik in svet trga Ribnica nista imela enakih ali podobnih pristojnosti kot sodniki in sveti v mestih in tistih trgih, ki so premgli razvito avtonomijo. V Ribnici, denimo, nista niti samostojno izdajala listin o posestnih spremembah (prodajah, izročitvah, zamenjavah ipd.) niti pečatila drugih ci-

⁹⁰ Otorepec, Valvasorjeva grbovna knjiga, str. 40.

⁹¹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–6, 20. 6. 1690.

⁹² Prav tam, lit. N II–1, s. d. (pred 18. 2. 1605), s. d. (pred 23. 11. 1616), 18. 1. 1617, 1. 8. 1631, s. d. (pred 7. 2. 1632), 7. 2. 1632; ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, listina 1633 X 9., Dunaj, vidimiran prepis 18. 9. 1699.

⁹³ Golec, »Ribnica, narlepši terg na Krajnskim«, str. 342 in 344.

⁹⁴ NŠAL, ŽA Tržič, Spisi, šk. 40, Listine iz 17. stoletja, 29. 5. 1634.

⁹⁵ Prav tam, s. d. (pritožba zaradi slabega upravljanja premoženja cerkve).

⁹⁶ Kosi, Stoidrasič villa, str. 216–217.

⁹⁷ Golec, »Ribnica, narlepši terg na Krajnskim«, str. 339–345.

vilnopravnih listin (oporok, zapuščinskih inventarjev idr.). Te pristojnosti nad imetjem svojih podanikov so si pridržali zemljiški gospodje, pod katere so Ribničani spadali (večinoma pod gospostvo Ribnica v istoimenskem gradu sredi trga). Ribniška trška avtonomija se je omejevala na druge oblastne sfere, med drugim verjetno na manjše kazenskopravne zadeve.⁹⁸

Da bi te v svoji pristojnosti kdaj imeli tudi tržiški trški sodniki, ni potrjeno, temveč omenjeno samo leta 1729 v povzetku prošnje Tržičanov iz leta 1728 cesarju Karlu VI. za obnovitev in razširitev trškega privilegija. Kot rečeno, naj bi skupaj z volitvami sodnika prenehale po požaru leta 1689. Tedaj naj bi zgorel izvornik privilegija cesarjev Friderika III. in Ferdinanda II., ostal pa le prepis. Kot je prošnja v poročilu naslednje leto povzel kranjski vicedom v Ljubljani, so se, ker Tržičani niso več premogli izvornika, morali »vzdržati« volitev trškega sodnika in več drugih svoboščin (*müste selbe sich der erwehlung eines Markrichters venthalten vnd anderer prerogativen enthalten*). Njihovi predniki so imeli pravico do svobodnih volitev trškega sodnika in »trške svoboščine z izvajanjem prve sodne instance nad tržani ter inventure (zapuščin)« (*die Markhtgerechtigkeiten mit exercirung der burgerlichen ersten Instanz, vnd Inventur verhandlet haben*). Skupaj s potrditvijo predloženega prepisa cesarskega privilegija so Tržičani Karla VI. prosili, naj jim privilegij potrdi s pristavkom (*mit dem bejsaz*), da smejo kakor prej voliti sodnika. Vicedom je v poročilu dvoru njihove želje podprl z utemeljitvijo, da vsakoletne volitve po starem običaju ne bodo v škodo pravicam zemljiškega gospostva, in potrdil, da od požara leta 1689 ni bilo ne volitev ne izvajanja sodne instance.⁹⁹

Glede na to, da je bil trg razdeljen med dva zemljiška gospoda, se kot neizogibno postavlja vprašanje, kako je lahko, domnevno do leta 1689, v takih razmerah funkcioniralo trško sodstvo. Vsekakor samo tako, da bi obe gospostvi del svojih sodnih pristojnosti odstopili izvoljenemu trškemu sodniku in svetu. Izvedljivost takšnega delegiranja nižjega sodstva pa je bila mogoča samo ob spoštovanju konsenza. Ker ta, če je sploh kdaj obstajal, ni bil nikjer pravno utemeljen in zapisan, ga je bilo mogoče tem laže odpraviti, in sicer preprosto tako, da se eno od gospostev z njim ni več strinjalo. Do tega je lahko prišlo ob menjavi lastnika ali zaradi sporov med Tržičani in gospostvoma. Požar leta 1689 bi bil vsekakor zadosten razlog za prekinitve z dotedanjo prakso, ki naj bi po poznejšem pričevanju (1729) vključevala tudi volitve sodnika. Trška avtonomija Tržiča je torej temeljila na silno šibkih osnovah, saj je bila brez pravnega varstva in zaščite pri deželnem knezu ter s tem prepuščena popolni samovolji gospostev Neuhaus in Gutenberg.

Privilegij cesarja Friderika III. iz leta 1492 je, najsi je bil videti še tako imeniten, trg in tržane štivil samo navzven, v odnosu do zunanjega sveta, v razmerju do obeh zemljiških gospodov pa Tržičani niso imeli nobene druge pravice razen naslovov trg in tržani.

Prav tako ni nikakršnega indica, da bi imel sodnika samo del trga, bodisi zgornji pod gospostvom Neuhaus bodisi spodnji, ki je bil v rokah Gutenberga, drugi del pa bi bil brez njega. Morda je bilo kdaj res tako, a ne leta 1491 in 1666, ko se sodnik in svet edinkrat omenjata. V nasprotnem primeru bi se namreč zagotovo samonaslovila kot organa za gutenberški oziroma neuhauski del trga. Tako se je leta 1697 – v času, ko Tržič ni imel lastnega sodnika – ob poravnavi s svojim zemljiškim gospodom, lastnikom gospostva Neuhaus, Henrikom baronom Egk-hom podpisala »celotna soseska polovice trga Tržič« (*Zwischen Der Gesamten Nachbarschaft des Halben Markhts Neümärktl*). Šlo je za zahteve soseske do dedičev pokojnega Jurija Kristofa Kniebergerja, sosesko pa so kot podpisniki predstavljali štirje njeni pooblaščenca (*beuolmechtigte*), od katerih ni nihče označen kot tržan, edini pismeni med njimi pa je podpisal tudi ostale tri.¹⁰⁰

Sicer je povsem mogoče, da je institut trškega sodnika kontinuirano obstajal več kot dve stoletji – vsaj že leta 1491 in do požara 1689 – in da so sodnike vseskozi volili. Ob slabi ohranjenosti gosposčinskih virov ni o volitvah niti nobenega zapisa niti dokaza, da so resnično potekale. Ni izključeno, da sta gospostvi z medsebojnim konsenzom preprosto sami postavljali sodnika po svoji volji ali na predlog srenje tržanov iz vrst nekaj predlaganih kandidatov. Morda je pri vsem povedanem največji paradoks to, da je Tržič edini kranjski trg, iz katerega niti enega trškega sodnika ne poznamo po imenu (!). Nabor virov je res precej skromen, toda glede na skupno število znanih tržanov posameznikov, ki jih srečujemo v listinah in spisih, bi vendarle lahko zasvetilo kakšno ime sodnika kot udeleženca pravnega dejanja, na primer v sodni obravnavi ali v listini v vlogi prejemnika, izstavitelja, pričé ali kar koli drugega. Srečujemo le posamezne tržane, pri katerih je včasih naveden še poklic, funkcije trškega sodnika ali svetnika pa v razpoložljivih virih ni. Morda se omemba sodnika (*judex*) skriva v župnijskih matičnih knjigah, ki še niso bile sistematično pregledane, ampak le po posameznih obdobjih. Toda tudi v dvajsetletju okoli leta 1666, ko je sodnik potrjeno obstajal, ne najdemo nobenega nosilca sodniške funkcije kot krščenčevega očeta ali botra. Takih podatkov tržiški župniki niso vpisovali, tako kot ob dosedanji stopnji pregledanosti matic ni bilo ugotovljeno, da bi pred prehodom na tabelarični način vodenja matic in v nemščini namesto latinščine

⁹⁸ Prav tam, str. 344.

⁹⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–1, 13. 9. 1729.

¹⁰⁰ NŠAL, ŽA Tržič, Spisi, šk. 40, Listine iz 17. stoletja, 8. 5. 1697.

(1784) – ko so stan začeli vpisovati veliko dosledneje – vsaj sporadično beležili pravni status tržana (*civis*).¹⁰¹ Odsotnost v tej, za imena trških sodnikov na splošno zelo pomembni vrsti virov je prav tako pomenljiva. Kaže lahko na to, da v Tržiču funkcije trškega sodnika niso imeli za dovolj pomembno in da je bil njen nosilec po rangi nižje od trških sodnikov drugod.

Poleg temeljitega prečesavanja župnijskih krstnih, poročnih in mrljskih matic obstaja za odkritje imena kakšnega tržiškega sodnika vsaj še nekaj drugih možnosti, in sicer zlasti v obsežnem fondu kranjskih deželnih stanov in notranjeavstrijskih organov v Gradcu. Morda se kje le pojavi posameznik s sodniškim naslovom ali pa sodnik in svet na čelu srenje tržiških tržanov, vpletenih v kakšno sodno zadevo.

Dosedanje interpretacije tržiške trške avtonomije so precej majave. Učitelj Karl Miklitsch je leta 1912 zapisal, da se je vpliv tržanov na trško upravo povečeval vzporedno z rastjo njihove gospodarske moči. Čeprav niso nikoli pridobili samostojne uprave kot katero od mest, naj bi bili po Miklitschu v marsikaterem pogledu povsem izenačeni z mesti. Tržič in Litija naj bi v določenem smislu imela mestne pravice, ker sta bila vključena v sklepe zbranih predstavnikov kranjskih mest iz leta 1620.¹⁰² Dejansko pa je vključitev teh dveh trgov v skupne razprave mest samo odraz njunega gospodarskega pomena, medtem ko o pravicah, podobnih mestnim, ne more biti govora.

Normativno stanje trške avtonomije in uprave v Tržiču nekoliko natančneje spoznamo šele sredi 18. stoletja, ko je država v okviru terezijanskih reform od vseh zemljiških gospodstev zahtevala podrobnejše podatke o gospodarskih in pravnih razmerah na nižjih ravneh. Iz poročila, ki ga je o stanju trgov v novonastalem Gorenjskem okrožju (kresiji) leta 1752 sestavil gorenjski okrožni glavar s sedežem v Ljubljani, izvemo več dragocenih podatkov; ti so sicer iz druge roke, a so informacije o takratni podobi trške uprave v Tržiču zanesljive. Zanimivo je, da je okrožni glavar h gorenjskim trgovcem štel samo Tržič, prezrl pa je trga z razvitejšo stopnjo trške avtonomije – Belo Peč, ki jo je očitno imel za navadno fužinarsko naselje, in male Vače, ki so bile po njegovih merilih po vsem sodeč gospodarsko nepomembne. V uvodu v poročilo je namreč zapisal, da med trgi obstajajo zelo velike razlike, saj nekateri premorejo meščansko obrt, v njih živijo obrtniki ter imajo pravico do rednih letnih in tedenskih sejmov, v drugih pa prebivajo zgolj podložniki, ki živijo od agrarnega gospodarstva in imajo le nekaj letnih sejmov, na katerih svoje izdelke prodajajo sosednji obrtniki. Nato je eksplicitno navedel, da je v njegovem okrožju en sam trg, in sicer Tržič, ki pripada (združenemu) gospodstvu Neuhaus in Gu-

tenberg. Okrožni glavar Anton baron Taufferer je imel strožja merila od svojih dveh kolegov v deželi, okrožnih glavarjev za Dolenjsko in Notranjsko, saj je o Tržiču zapisal, da ne spada v nobeno od dveh ponujenih vrst trgov, ampak v tretjo vrsto, ker poleg dveh letnih sejmov premore tudi rednega tedenskega. Čeprav v njem živijo povečini obrtniki (*Professionisten*), ki so deloma tudi privilegirani, pa gospodstvo vseh skupaj nima za nič drugega kakor druge podložnike (*alß sonstige Vnterthanen*), saj so zavezani celo opravljanju tlake in nimajo prav nobene pravice do volitev trškega sodnika (*gar keine gerechtsame haben einen zeitlichen Marckht-Richter zu wöhlen*). Zadovoljiti se morajo s tem, da za trškega sodnika priznavajo gosposčinskega upravitelja (*in der Persohn des Verwalters ebenmässig dem Marckht-Richter zu erkennen*).¹⁰³ Tauffererjevo poročilo se je opiralo na poročilo upravitelja gospodstva Gutenberg in Neuhaus, ki je poudaril, da se številni obrtniki težko preživljajo. Na dva letna sejma, na praznik sv. Andreja in sv. Marije Magdalene, ter na sobotni tedenski sejem, ki so sicer privilegirani, pa prihajajo samo okoliški kmetje prodajat živila za oskrbo trškega prebivalstva. Tržiška »komuna« (*die Comunität*) tako od mer in drugih dajatev nima nikakršnega dobička. Poleg tega prebivalci trga (*die Einwohner des Markhts Neuemarkt*) – upravitelj nikjer ne omenja tržanov (purgarjev) – posedujejo le malo zemljišč, večina pa sploh nobenih. Slednjič je še poudaril, da ima trg mimo vojaških nastanitvev (vkvartiranj) enake obveznosti kakor kmetje na podeželju, tj. dominikalna in rustikalna bremena (dajave), tlako, davek in kontribucijo.¹⁰⁴ Razlika s trgi z razvito stopnjo avtonomije zelo jasno izhaja tudi iz dejstva, da sta tam poročilo podpisala trški sodnik in svet oziroma sodnik in občina ali vsaj trški sodnik,¹⁰⁵ v Tržiču pa gosposčinski upravitelj, ki sploh ni omenil tržanov ter ni čutil potrebe povedati, da trg nima lastnega trškega sodnika in drugih organov.

Tržiški sodnik in svet zelo verjetno nikoli nista imela civilnopravnih pristojnosti v zvezi s posestnimi menjavami, kot so izdajanje poročnih in kupoprodajnih pogodb, overitve oporok, zapuščinske razprave in drugi prenosni posesti. Takšno prakso pogrešamo tudi pri Ribnici,¹⁰⁶ ki smo jo že večkrat postavili ob bok Tržiču, medtem ko je bila utečena pri trških organih v Beli Peči¹⁰⁷ in je, sicer skromno, s sodnikovim pečatenjem izpričana tudi pri malih Vačah.¹⁰⁸ V tem pogledu je bil trg povsem odvisen od svojih dveh

¹⁰¹ NŠAL, ŽA Tržič, Matične knjige, R 1660–1680, R 1770–1784, R 1784–1803.

¹⁰² Miklitsch, Ein Normale, str. 256–257.

¹⁰³ ARS, AS 7, Repräsentanza in komora za Kranjsko v Ljubljani, šk. 88, fasc. XXVIII, No. 12, 10. 8. 1752.

¹⁰⁴ Prav tam, 8. 11. 1752.

¹⁰⁵ Ohranjena poročila so podpisali naslednji organi: sodnik in svet v Mokronogu (prav tam, 10. 11. 1752) in Radečah (12. 11. 1752), sodnik in občina v Žužemberku, v Litiji pa samo trški sodnik (prav tam, 7. 11. 1752).

¹⁰⁶ Golec, »Ribenca, narlepši terg na Krajnskim«, str. 344.

¹⁰⁷ Golec, Posebnosti nastanka, str. 405.

¹⁰⁸ Pokorn, Regesti listin, str. 283.

zemljiških gospodov in primerljiv s tedaj še izrazito vaškimi Jesenicami, pri katerih ni šlo za več kot občasno rabo trškega naslova, a je še ta močno vprašljiva.¹⁰⁹ Dokler ne najdemo vsaj enega dokumenta, ki bi dokazoval nasprotno, lahko sklenemo samo to, da so bili Tržičani v civilnoprvnih zadevah posestne narave izenačeni z drugimi podložniki Neuhausa in Gutenberga.

Prebivalci trga in njihov pravni položaj

Toda po drugi strani Tržičani po svojem pravnem statusu vendarle niso bili enaki navadnim podložnikom, kot je leta 1752 poročal okrožni glavar baron Taufferer. V istem času nastali terezijanski kataster namreč razkriva več pravnih in gmotnih prednosti, ki so jih prebivalci trga uživali v primerjavi s kmečkimi in kajžarskimi podaniki gospostva Neuhaus in Gutenberg. V katastrskih napovednih tabelah iz leta 1749 je govor o »v trgu Tržič stanujočih podložnikih in t. i. tržanih« (*die in Markt Neymarckht wahnende Vnterthanen, vnd sogenante Burger*)¹¹⁰ oziroma namesto tržanov o t. i. tržanskih hišah (*so genandte burgerliche Häuser*),¹¹¹ kar kaže na delitev Tržičanov na polnopravne tržane in ostale, ki so jim drugod rekli tudi gostači (Inwohner), in sicer v pravnem pomenu besede, ne v smislu oseb brez lastne hiše. Tržičani so svojo majhno zemljiško posest uživali kot kupnopravno – govor je o kupnopravnih hišah (*von ihren kauffrechtlichen Heüßern*) –, pri čemer ob prevzemu niso plačevali primščine (*weeder ein Empfach oder Anlath=Geld*), ob prodaji pa desetega in dvajsetega pfeniga (*noh bey Verkhaufung dern Häußern den 10. vnd 20ten Pfening*). Takšne obveznosti so, nasprotno, imeli podložniki po vaseh. Tržičani so torej s svojo (hišno) posestjo razpolagali povsem prosto. Še več, po osebnem položaju niso bili rojenjaki (*seint auch der erbholdschafft niht Vndterworfen*),¹¹² torej osebno odvisni ljudje, ampak so uživali osebno svobodo kakor prebivalci mest in trgov z razvito stopnjo avtonomije. Tudi tlake (ročne in vozne) niso opravljali fizično, ampak so jo plačevali v denarju, po čemer se niso razlikovali od večine podložnikov,¹¹³ pač pa za razliko od njih niso dajali male pravde.¹¹⁴

V katastrski napovedni tabeli je pomenljivo razlikovanje med »v trgu stanujočimi podložniki« in »t. i. tržani«, ki ga srečamo sicer le enkrat (1749) in v normativnem kontekstu. V njem lahko upravičeno vidimo pravno delitev Tržičanov na netržane in tržane, torej tiste posameznike, ki so jim sotržani indivi-

dualno podelili status polnopravnega tržana. Takšna delitev je bila namreč značilna zlasti za trge z razvito avtonomijo. V Tržiču pritegne tem večjo pozornost, ker trg tedaj, sredi 18. stoletja, ni imel trškega sodnika in sveta, ampak je za trškega sodnika priznaval gosposčinskega upravitelja Neuhausa in Gutenberga. Toda sprejemanje v tržanstvo oziroma podeljevanje tržanskih pravic je očitno kljub temu funkcioniralo.

Na institut **tržanstva** sicer kažejo omembe posameznih tržanov vse od prve leta 1444 dalje, vendar same po sebi ne povedo, kdo je veljal za tržana oziroma kako je posameznik postal tržan.¹¹⁵ So bile to tako kot v mestih in večini trgov v tržanstvo individualno sprejete moške osebe, ki jim je trška skupnost trške pravice podelila z obredom sprejema, ali pa morda (določeni) hišni gospodarji glede na premoženjski status? O sprejemanju posameznikov med tržane namreč ni poročil vse do trškega reda iz leta 1777, ki predpisuje individualno podeljevanje tržanskih pravic (*Bürgerrecht*).¹¹⁶ Glede na obstoj trškega sodnika in sveta kot temeljnih elementov trške avtonomije ne bi smelo biti dvoma, da so posameznike v srenjo tržanov individualno sprejemali že v 15. stoletju in da torej ni bil tržan avtomatično vsak hišni gospodar ali celo vsak družinski poglavar, tudi obrtnik brez lastnega doma. O obstoju pravne kategorije tržana, denimo, posredno priča dejstvo, da so posamezni tržani kot taki naslovljeni tudi takrat, ko to ne bi bilo potrebno – na primer leta 1579 Winklerjev, tj. gutenberški oskrbnik in tržan v Tržiču (*Winklerischen Phlegern vnd burgern zu Neumarckht*) v dovolilu za prepis desetine v kranjski imenjski knjigi¹¹⁷ ali pa dve leti pozneje dva tržana (*beede burger*) in ključarja tržiške župnijske cerkve kot izstavitelja menjalnega pisma za dva cerkvena podložnika.¹¹⁸ Samonaslovitev s tržanom pride podobno do izraza v nekaj primerih na prelomu iz 17. v 18. stoletje. V dveh kupoprodajnih pogodbah, ki sta ju v letih 1697 in 1698 vsako posebej pečatila lastnika Neuhausa in Gutenberga, srečamo trgovca Hanžeta Megliča, ki je obakrat najprej označen tudi kot tržan (*Burger*).¹¹⁹ Kot tržiški tržan se je prav tako predstavil Lovrenc Pehaim (*burger zu Neumärckht*), ko je leta 1700 na Dunaj naslovil prošnjo za privilegij »faktorja« za koroško železo, Henrik baron Egkh pa mu je v ta namen kot njegova zemljiška gosposka izdal potrdilo, v katerem ga je

¹¹⁵ Na primer »Lienhardt Ledrer Burger zu Neumarckhtl« (ARS, AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko, protokoli št. 10, 1593–1696, s. p., 19. 6. 1595).

¹¹⁶ Miklitsch, Ein Normale, str. 258.

¹¹⁷ ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 15, fasc. 21, Urad glavnega prejemnika, 2. 2. 1579.

¹¹⁸ NŠAL, ŽA Tržič, Spisi, šk. 40, Listine iz 16. stoletja, 23. 2. 1581.

¹¹⁹ ARS, AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Historičnega društva za Kranjsko, šk. 2, fasc. 3, Listine, 30. 8. 1597 in 26. 8. 1698.

¹⁰⁹ Golec, Trg Jesenice, str. 36–47.

¹¹⁰ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 243, RDA, L 270, No. 1, 10. 6. 1749.

¹¹¹ Prav tam, šk. 193, BT, L 270, No. 1, 1. 6. 1749.

¹¹² Prav tam, šk. 243, L 270, No. 3, 10. 6. 1749.

¹¹³ Prav tam, No. 30, štiftni register gospostva Neuhaus in Gutenberg, 1756, s. p.

¹¹⁴ Prav tam, No. 3, 10. 6. 1749.

imenoval »moj podložni tržan tukaj v Tržiču« (*mein untergebener burger alda zu Neümarkht*).¹²⁰

Individualno sprejemanje tržanov bi lahko uga-snilo proti koncu 17. stoletja, ko so prenehale tudi volitve (po poznejšem poročilu se je to zgodilo s požarom leta 1689),¹²¹ in bi bilo obnovljeno šele z ome-njenim Auerspergovim trškim redom iz sedemdesetih let 18. stoletja, ki ne pove, ali gre za staro prakso ali za novost.¹²² Da se je pravna delitev na netržane in (individualno sprejete) tržane v vmesnem času vendarle ohranjala, poleg omenjene formulacije v te-rezijanskem katastru (1749)¹²³ potrjujejo posamezni dokumenti, v katerih nekateri Tržičani nastopajo kot tržani, drugi pa ne.¹²⁴

Da je v tem obdobju, ko je bila trška avtonomija najbolj omejena, resnično obstajala pravna delitev na tržane in netržane, ne nazadnje posredno priča tudi slovenska oklicna knjiga ljubljanske stolne župnije Sv. Nikolaja 1737–1759, v kateri srečujemo ene in druge. V Ljubljani oklicani Tržičani in Tržičanke ve-činoma niso navedeni kot tržani oziroma hčerke ali vdove tržanov, četudi imajo nekateri gosposki predikat – enkrat gre na primer za gospoda Jaborniga in trikrat za tržiškega nakladnika (mitničarja)¹²⁵ –, najdemo pa tržana, po poklicu pivovarja, in tržano-vega sina: »D.[ominus] Joseph Abraum vdouz burgar inu pierprajer ú Tersizhu« (1741) in »Primafh ranzi-ga Caspara Namprehta v Tershize purgaria sakonski Syn« (1756).¹²⁶ V istem času (1742) je kot tržani iz-recno navedenih 22 članov tržiškega ceha kosarjev in motikarjev v podelitveni listini za mizni naslov nove-mu duhovniku.¹²⁷ Podobno so osemdeset let prej, leta 1662, malo pred potrjenim obstojem trškega sodnika in sveta (1666), v cehovskem privilegiju našteti Trži-čani – vseh imen je 23 – označeni kot »tržani in moj-stri tukaj v Tržiču na Kranjskem«.¹²⁸ Tudi vicedomov podatek v poročilu iz leta 1729, da je v trgu več kot sto naseljenih tržanov (*über 100 ansessige burger*),¹²⁹

bi se lahko nanašal na polnopravne tržane, ne pre-prosto na vse hišarje.

Razvejano neagrarno gospodarstvo Tržičanov, o katerem poleg cehovskih privilegijev priča zlasti terezijanski kataster, bomo pustili ob strani.¹³⁰ Do-taknili se bomo le **posestnega stanja v trgu** po popi-su hiš iz leta 1752. Tedaj so bile v posebnem popisu donosa od hiš po enotnih merilih zajete vse stano-vanjske zgradbe v vseh 13 kranjskih mestih, od trgov pa iz neznanih razlogov samo v Litiji, Radečah in Tržiču. Tržič je s 135 hišami – od teh je bila ena svo-bodna, v lasti grofa Barba – po številu hiš pustil za seboj kar sedem ali dobro polovico mest in premogel občutno več domov kakor druga dva popisana trga skupaj (106). Še več, po povprečnem letnem donosu od hiš (12,92 goldinarja) so ga prehitela samo me-sta Ljubljana (56,47 gld), Škofja Loka (14,87 gld) in Kranj (14,85), daleč za njim pa so ostala vsa dolenj-ska in edino notranjsko mesto. Letnega donosa od hiš niso računali glede na kvaliteto stavbnega fonda, ampak glede na dejansko višino najemnin oddanih stanovanj, zato hiš in stavbnih fondov različnih mest in trgov ni mogoče primerjati v luči kakovosti in ve-likosti.¹³¹ V Tržiču so bile najemnine zaradi ugodne prometne lege trga in močnega neagrarnega gospo-darstva visoke, pri čemer so tu oddajali v najem, najsi bo deloma ali v celoti, zelo veliko, skoraj polovico hiš (67).¹³²

Ker se niso ohranili starejši urbarji obeh tržiških zemljiških gospostev, je terezijanski kataster naj-zgodnejši vir o številu hiš v tržiškem trgu sploh. O gosti naseljenosti trga lahko na podlagi števila krstov, porok in umrlih v matičnih knjigah tržiške župnije sklepamo vsaj že za konec 16. stoletja.¹³³ Razvidna je tudi iz Valvasorjevega bakroreza v *Topografiji Kranj-ske* (1679)¹³⁴ in *Slavi vojvodine Kranjske* (1689).¹³⁵ V požaru, ki je trg prizadel jeseni 1689, naj bi zgorelo 80 hiš¹³⁶ od navedenega skupnega števila, kar po-meni, da je bilo vseh gotovo že v tem času več kot sto, saj bi bil sicer govor o povsem pogorelem trgu. Takšno stanje potrjuje tudi visoko število obrtni-kov. Prva statistika obrtnikov v Avstriji iz leta 1673 namreč Tržič prikazuje kot močno obrtno središče, ki je premoglo kar 120 obrtnih mojstrov in skoraj

¹²⁰ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–5, 18. 7. 1700, s. d.

¹²¹ Prav tam, lit. N II–1, 13. 9. 1729.

¹²² Miklitsch, Ein Normale, str. 258.

¹²³ ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 243, RDA, L 270, No. 1, 10. 6. 1749.

¹²⁴ Takšni sta na primer poročni pogodbi, ki ju je izdalo in pe-čatilo gospostvo Neuhaus–Gutenberg v letih 1766 in 1774 (ÖStA, HHStA, FAA, C–46–24, Conv. 2, Neuhaus und Alt–Gutenberg, Patrimoniale, 3. Verbriefungen und Unterthanen 1728–1795, 8. 5. 1766 in 31. 10. 1774).

¹²⁵ NŠAL, ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj, Razne knjige, šk. 30, oklicna knjiga 1737–1759, fol. 8r, 12r, 29r, 32v, 42v, 160r in 167r. – Kolikor je znano, se Tržič v ljubljanski oklicni knjigi sploh prvič pojavlja v kakem slovenskem besedilu. Od deve-tih oklicev, v katerih nastopajo Tržičani in Tržičanke, je prvi-krat omenjen 8. novembra 1738: »vter[hizzo« (fol. 8r).

¹²⁶ Prav tam, fol. 25v in 151v.

¹²⁷ Žnidaršič Golec, *Kariere duhovnikov*, str. 21.

¹²⁸ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–2, 12. 4. 1662.

¹²⁹ Prav tam, lit. N II–1, 13. 9. 1729.

¹³⁰ To področje v isti številki *Kronike* obravnava prispevek Boja-na Knifca.

¹³¹ Golec, *Zemljiški katastri* – 1. del, str. 291–295.

¹³² ARS, AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko, šk. 243, RDA, L 270, No. 8, 8. 9. 1752.

¹³³ Prim. prispevek Toneta Krampača o prvi tržiški matični knji-gi z začetka 17. stoletja v isti številki *Kronike*.

¹³⁴ Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna*, št. 163.

¹³⁵ Valvasor, *Die Ehre*, XI, str. 406. – V *Slavi* je objavljen isti ba-krorez kot v *Topografiji*, le da je na levi in desni strani zaradi formata knjige obrezan.

¹³⁶ Podatek so skupaj z datumom požara, 7. oktobrom 1689, dve leti pozneje navedli tržiški usnarji in kordovanarji v prošnji za obnovitev cehovskega privilegija (ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–2, s. d., pred 20. 12. 1691).

Tržič po Valvasorjevi Topografiji Kranjske iz leta 1679
(Valvasor, *Topographia Ducatus Carnioliae Modernae*, št. 163).

toliko pomočnikov (103), od tega med mojstri daleč največ tkalcev (40) in usnarjev (30).¹³⁷ Sredi 18. stoletja je bila slika številčno podobna – 123 obrtnikov, 4 kramarji in en trgovec z železom (od tega 24 brez lastne hiše) –, njihova struktura pa precej drugačna: največ nogavičarjev (39) in usnarjev (15).¹³⁸ Leta 1729 je kranjski vicedom v poročilu o prošnji Tržičanov cesarju Karlu VI. za obnovo in razširitev trških pravic navedel, da si je trg po požaru spet opomogel in da je v njem »več kot sto naseljenih tržanov«, tj. takšnih s hišo (*über 100 ansessige burger*).¹³⁹ Po letu 1752, ko je imel Tržič po prvem ohranjenem popisu 135 hiš, je število domov še vedno naraščalo in v času jožefinskega katastra (1785–1790) doseglo 183 oštevilčenih hiš, od tega 77 pritličnih, 93 enonadstropnih, 5 dvonadstropnih, 4 brez znane višine in 4 izvzete iz obdavčitve (župnišče, šola, kaplanija in двореc Neuhaus). Skoraj dvakrat toliko so naštel stanovanj (352). Tržič je imel v tem času in še tja do katastrofalnega požara leta 1811 bolj leseno strukturo in podobo kakor pozneje po obnovi. Franciscejska katastrska mapa iz leta 1826 prikazuje že skoraj povsem zidan stavbni fond, cenilni operati iz časa kmalu po letu 1830 pa razkrivajo, da so bile razen 18 vse hiše zidane, v dobrem gradbenem stanju in v veliki večini nadstropne.¹⁴⁰ Takoj po požaru se je njihovo število rahlo zmanjšalo (leta 1812 na 177), število prebival-

cev pa je padlo občutneje (omenjenega leta jih je bilo 1388).¹⁴¹ Nato se je v predmarčni dobi začel skupaj z gospodarskim tudi ponoven demografski vzpon trga. Ljudsko štetje iz leta 1831 namreč izkazuje 183 hiš, torej toliko, kolikor jih je bilo v osemdesetih letih 18. stoletja, pri čemer se je število prebivalcev povzpelo na 1841 (tj. dobrih deset na hišo), število stanovanjskih strank pa na 393 (2,15 na hišo). Pomenljivi so podatki, da je od 393 družin (stanovanjskih strank) kar 375 (95,4 %) živelo samo od obrti, 15 od obrti in kmetovanja ter samo tri zgoj od zemlje.¹⁴²

Trška (samo)uprava od internega Auerspergovega privilegija iz leta 1777 do leta 1849

S kratkim ekskurzom v posestno in demografsko stanje trga med sredo 18. in tridesetimi leti 19. stoletja smo že globoko zakorakali v zadnje obdobje naše obravnave. Uvaja ga interni trški privilegij iz leta 1777, zaključuje pa zemljiška odveza (1848) s prehodom na sistem nove lokalne uprave in samouprave leto zatem, ki je prinesel moderne občine in odpravil še zadnje ostanke »fevdalne uprave«.

¹³⁷ Žontar, *Hörnigkova statistika*, str. 81–82.

¹³⁸ Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 20–21.

¹³⁹ ARS, AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko, šk. 243, I/128, lit. N II–1, 13. 9. 1729.

¹⁴⁰ Golec, *Zemljiški katastri – 2. del*, str. 359–360.

¹⁴¹ Podatki ljudskega štetja so bili objavljeni pozneje, leta 1817 (*Haupt-Ausweis*, fol. E2). – Samo v požaru 30. marca 1811 je zgorelo ali za posledicami požara umrlo 73 oseb iz 29 hiš, od tega največ iz hiše št. 34, in sicer 13 članov dveh ali treh družin, skleпали pa so, da je bilo vseh žrtev več kot 80 (izvleček iz mrliške matične knjige v: NŠAL, ŠAL/Ž, šk. 424, Tržič 1617–1825, snopič 1811, 16. 4. 1811). V literaturi se pojavlja število 75 žrtev (Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 14 in 382).

¹⁴² ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, L 171, k. o. Tržič, katastrski cenilni elaborat, uvod, & 3.

V pravno-upravnem pogledu je bilo za Tržič prelomnica leto 1777, ko je Marija Jožef grof Auersperg 19. aprila v Ljubljani izdal **normativni dokument z naslovom »Normale«**.¹⁴³ Kaj je bil povod za ta korak tržiškega zemljiškega in hkrati trškega gospoda, žal ne vemo, ker ne poznamo morebitnih predpisov, iz samega dokumenta pa o razlogih za njegov nastanek ni mogoče razbrati nič konkretnega – še največ iz podatka, da je grof Auersperg za jurjevo istega leta, pet dni po izdaji, ukazal volitve trškega predstojništva, ki bodo poslej potekale vsaka tri leta. Izdaja normativa za trg, ki ga bomo v nadaljevanju imenovali **trški red**, ni bila povezana z nastopom grofovega lastništva, saj je ta združeno gospostvo prevzel že osem let prej, leta 1769.¹⁴⁴ Očitno so se medtem pokazale potrebe po reguliranju starih običajev in uvedbi novosti, pri čemer težko razločimo, kaj je bilo staro in urečeno, kaj preurejeno in kaj povsem novo. Presenetljiva je uvodna formulacija, s katero grof naslavlja Tržičane: »deželnoknežje tržanstvo in moji dotični podložniki trga Tržič« (*die landesfürstliche Bürgerschaft und respective meine Untertanen des Markts Neumarkt*). Glede na to, da je Tržič spadal med patrimonialne trge, v tem času imenovane municipalni,¹⁴⁵ je naslovitev tržanov kot deželnoknežjih lahko izvirala le iz dejstva, da je bilo gospostvo formalno deželnoknežji fevd.

Glede na to, da Tržič ob nastanku terezijanskega katastra ni imel lastnega trškega sodnika, niti postavljenega in še manj izvoljenega, so volitve trškega predstojništva, o katerih govori trški red na samem začetku, skoraj gotovo novost, vpeljana šele s tem aktom. V najboljšem primeru so začeli predstojništvo voliti po letu 1752, torej v četrstoletnem časovnem razponu do leta 1777. Uvodno določilo zapoveduje, naj tržanstvo (tržani) iz svojih vrst izvoli in zaprišeže tri poštene, po možnosti branja in pisanja večje može, od katerih bo eden višji, druga dva pa nižja predstojnika (*ainer zum Ober-, die anderen zwei zu Untervorstebern*). To naj se zgodi v navzočnosti in pod vodstvom upravitelja, po preteku treh let pa naj za tri leta izvolijo nove ali ponovno potrdijo tistega, ki se izkaže kot posebej sposoben. Triletni mandat se je zgledoval po dolžini mandatov v deželnoknežjih mestih, ki jih je v začetku petdesetih let normirala Marija Terezija, potem ko so mestne oziroma trške sodnike prej tradicionalno volili vsako leto.¹⁴⁶

¹⁴³ Objava: Miklitsch, Ein Normale, str. 258–250. – Prim. slovenski prevod z določenimi napakami v: Mohorič, *Zgodovina obrti*, str. 18–20.

¹⁴⁴ Smole, *Graščine*, str. 505.

¹⁴⁵ Deželni šematizem za Kranjsko iz leta 1795 ne pozna niti enega deželnoknežjega, ampak izključno municipalne trge, skupaj 22 (od tega pet v kranjski Istri), od tega tri v Ljubljanskem, nekdanjem Gorenjskem okrožju: Tržič, Vače in Belo Peč, ki so pomotoma označeni kot municipalna mesta (*Schematismus für das Herzogthum Krain, 1795*, str. 187–188). V dokumentu o cesarjevi odobritvi potrditve trškega privilegija leta 1794 je Tržič imenovan »Municipal Markt Neumarkt« (ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, 6. 9. 1794).

¹⁴⁶ Žontar, *Struktura uprave*, str. 73.

Nasprotno je nedvomno že dotlej obstajala blagajna (*truhe*), o kateri trški red pravi, da mora imeti tri različne ključe, od katerih enega zaupajo višjemu predstojniku, druga dva pa nižjima, hrani pa naj jo (*in der Verwahrung erhalten*) višji predstojnik. Voditi je treba tudi knjigo prejemkov in izdatkov, in sicer je za vpisovanje vanjo zadolžen eden od obeh nižjih predstojnikov.

Prvič se srečamo tudi s sprejemanjem novih tržanov in s tem s potrditvijo obstoja instituta polnopravnega tržana. Kdor je opravljal ta ali oni poklic in je hotel postati tržan, je moral takšno željo priglasiti višjemu predstojniku okoli jurjevega (24. aprila) ali mihaelovega (29. septembra), ki sta bila posebej za to določena dneva. Višji predstojnik je nato z nižjima ugotovil, ali je kandidat ustrezen za podelitev trških pravic (*Bürgerrecht*), in bil dolžan pridobiti odobritev gosposčinskega upravitelja (*seine Approbation anzulangen*).

Tržiški tržani¹⁴⁷ so se (raz)delili v tri razrede (*Klassen*). V prvega so prišli kramarji, usnarji, strojarji (irharji) in veliki kovači, v drugega peki, krčmarji (*Weinwirte*), mesarji, boljši pletilci in mali kovači, v tretji razred pa vsi ostali manjši poklici (*von der geringeren Gattung Professionisten*). Vsak novi tržan prvega razreda je moral (ob sprejemu) v trško blagajno (*Marktkasse*) za tržanske pravice (*Bürgerrecht*) plačati 12 goldinarjev, tisti iz drugega 8 in tisti iz tretjega razreda 4 goldinarje, predstojniki pa so morali prejemek vpisati v knjigo prejemkov in denar porabiti za potrebe trga, vendar z védenjem in odobritvijo gosposčinskega upravitelja, če je šlo za večje izdatke.

Za pokrivanje neizogibnih izdatkov trga so morali tržani v trško blagajno prispevati osebni (telesni) davek (*eine Leibssteuer*), in sicer tržani iz prvega razreda 2 goldinarja, tisti v drugem enega in v tretjem 40 krajcarjev, predstojniki pa so smeli tržanom, ki so ostali brez sredstev (*jenen Bürgern, die mittellos*) in so živeli v očitnem uboštvu, po ugotovitvi stanja odmeriti samo polovico vsote ali jim obrtni davek povsem spregledati (*Gewerbsteuer*). Navedeno dajatev so vsako leto na jurjevo plačevali višjemu predstojniku v navzočnosti obeh nižjih predstojnikov in jo vpisovali v knjigo prejemkov.

Tričlansko predstojništvo je sprejemalo v službo dva nočna čuvaja (*Nachtwächter*), ki ju je nato predstavilo upravitelju. Čuvaja sta podnevi in ponoči pazila na ogenj, klicala (razglašala) nočne ure, podnevi pa sta bila dolžna slediti vsem ukazom višjega predstojnika oziroma prvega nižjega predstojnika, če je bil višji odsoten. Za svoje delo sta iz trške blagajne prejemale ustrezno letno plačo in potrebno obleko, kar se je štelo kot trški izdatek. Izrecna omemba »prvega nižjega predstojnika« (*von dem ersten Untervor-*

¹⁴⁷ V Miklitschevi objavi piše sicer *Lederer* (usnarji), a gre nedvomno za tržane (Bürger) (Miklitsch, Ein Normale, str. 258).

steher) v tem členu priča o tem, da so ta dva trška funkcionarja s sicer enakim nazivom razlikovali kot prvega in drugega, pri čemer je imel prvi v nekaterih pogledih več pristojnosti, saj je lahko nadomeščal višjega predstojnika.

Trije predstojniki so morali vsaj vsakega četrta leta sami pregledati ali dati pregledati uteži in mere pri kramarjih, pekih, krčmarjih in mesarjih. Prekrškarjem so lahko naložili do 2 goldinarja kazni in ne več kot toliko, kazni pa so šle v trško blagajno kot prejemki.

Zelo pomemben je deveti člen trškega reda, ki izrecno govori o prvi in drugi sodni instanci. Če je med rokodelci (*Professionisten*) v Tržiču prišlo do spora, ki je zadeval tržanske pravice (*Bürgerrecht*) ali rokodelstvo (*die Profession*) ali pa bi utegnil biti z njima v zvezi, je o njem razsojalo tričlansko predstojništvo kot prva instanca nad tržani (*der gemeinen Bürgerschaft als erster Instanz*), če pa ena ali druga stran z razsodbo (*Abhandlung*) ni bila zadovoljna, je zadevo razsodil gosposčinski upravitelj kot druga instanca. O tem, pri kom so se Tržičani tožili med seboj in kje so v tožbah proti njim iskali pravico nedomačini – pri trškem predstojništvu ali gosposčinskem upravitelju –, trški red molči. Iz dikcije tega člena izhaja, da je v takih primerih razsojalo gosposčinsko patrimonialno sodišče (upravitelj), medtem ko je imelo trško predstojništvo nižjesodne pristojnosti le za notranje spore med rokodelci in zaradi tržanskih pravic (sprejemanja med tržane). V tem pogledu torej trg ni premogel pravega trškega prvostopenjskega sodišča.

Gospodstvo je tudi skrbno bdelo nad trškimi financami. Po izteku treh let so namreč trški predstojniki morali revidirati račun v navzočnosti gosposčinskega upravitelja in sami poravnati morebiten primanjkljaj. Če pa bi prišlo do nepredvidljivih stvari, jim je trški red ukazoval, naj ne uvajajo novosti oziroma naj ne ukrepajo na lastno pest, ne da bi se prej posvetovali z upraviteljem in pridobili njegovo soglasje.

Dvanajsti člen trškega reda se je nanašal na pravice in zaščito tržanstva. To je bilo deležno posebne pravice, da razen na semanje dni (*außer der Marktzeiten*) ne sme noben netržan opravljati obrti ali v trgu in četrta ure zunaj Tržiča prodajati za obrt tržanov potrebne stvari, saj ga bo sicer doletela izguba (zaplemba). Upravitelj je moral na to paziti in pravico trikrat javno razglasiti, trški predstojniki pa so morali biti glede tega še posebej budni. Iz omejitve je bilo izrecno izvzeto poljedelstvo, saj je bilo dovoljeno vsakomur, tudi če ni bil tržan; pridelke je lahko vsakdo prodajal kjer koli.

Tržani so morali spoštovati višjega predstojnika in njegova pomočnika (*seine zwei Gehilfen*), ti trije pa med njimi vzdrževati slogo, mir in red, soditi in sploh ravnati nepristransko, ne pa grobo in nesramno. Še manj so jih smeli kaznovati brez vednosti gosposčinskega upravitelja, razen v zadevah iz 8. člena (kaznovanja zaradi nepravilnih mer in uteži). Ker trenut-

no stanje v trški blagajni ni zadoščalo, da bi lahko predstojnike primerno plačevali, so jih za čas trajanja mandata oprostili plačila letne dajatve od obrti, nastanitve vojakov in drugih obveznosti tržanov.

Sledil je izrecni ukaz, da predstojniki od tistih, ki so že tržani, ne smejo zahtevati nobenega dodatka pod pretvezo zaostale pristojbine za podeljene tržanske pravice (*Bürgerrechtgebühr*), razen če bi kateri ostal dolžan stroške za njihovo pridobitev in bi bil premožen.

Izvedemo tudi za funkcijo kvartirnega mojstra (*Quartiermeisteramt*), ki so si jo predstojniki med seboj delili tako, da jo je višji predstojnik opravljaj prvo leto triletnega mandata, prvi nižji predstojnik naslednje leto in drugi nižji predstojnik tretje leto, vsi za nanjo vezano in od gospodstva vsako leto pripadajočo običajno plačo (*Gehalt*).

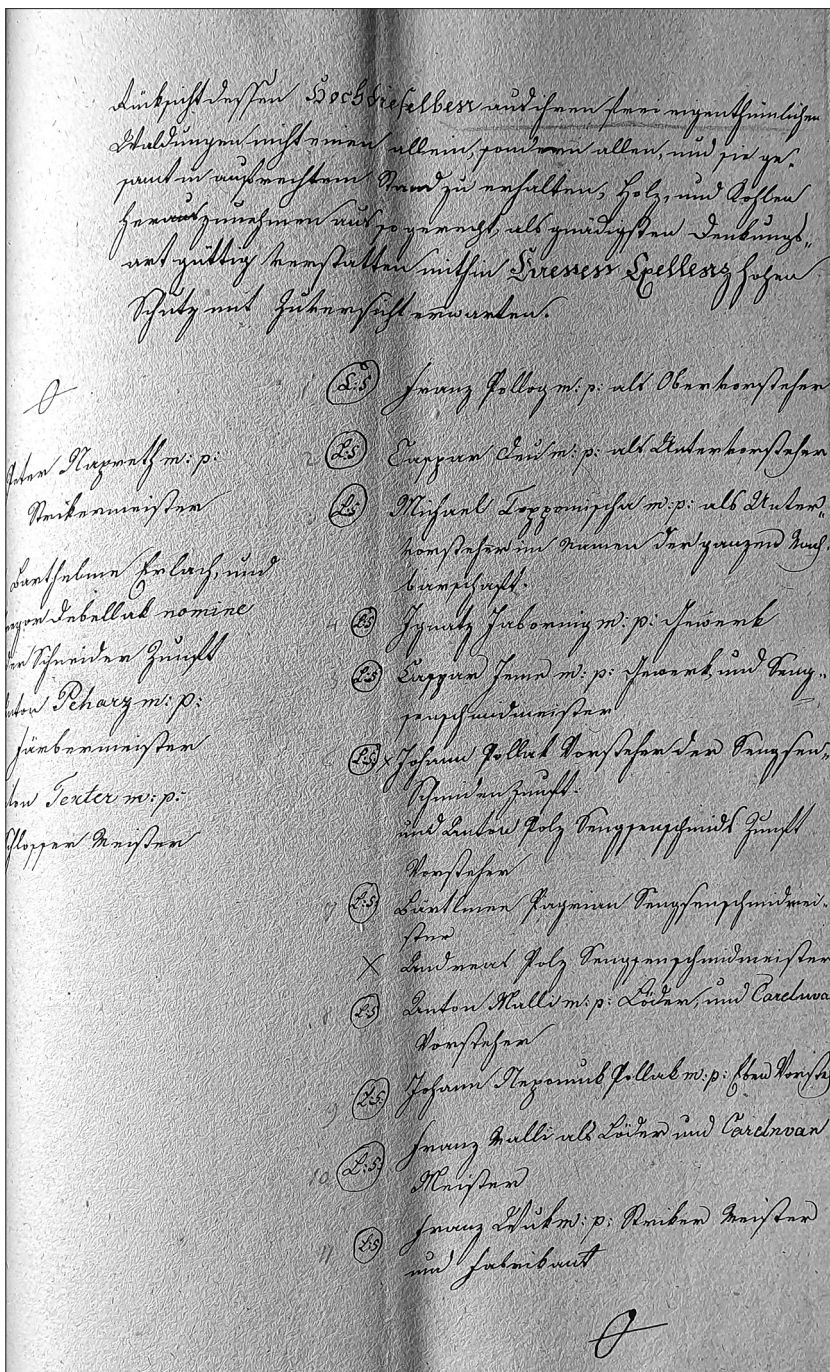
Kot zemljiška gosposka (*als Grundobrigkeit*) si je grof Auersperg na koncu pridržal pravico, da lahko katero koli točko glede na čas in okoliščine poljubno spremeni, razširi ali zoži, trem predstojnikom, tržanom in drugim svojim podložnikom pa je ukazal, naj spoštujejo in ubogajo njegovega vsakokratnega upravitelja, ki ga zastopa, in naredijo vse, kar jim ta v njegovem imenu ukaže ali kar bo imel za dobro vseh tržanov.

Kaj od povedanega je obstajalo že pred letom 1777, ne moremo vedeti z gotovostjo, ker o tem ni virov. Trije trški predstavniki se namreč ne omenjajo nikoli prej, prav tako ne trška blagajna in tržanske pravice, vendar pa status polnopravnega tržana in obstoj blagajne nista vprašljiva. Tudi pobiranje posebnih dajatev je moralo biti stara praksa, pri čemer je drugo vprašanje njihova višina. Če dotlej ni bilo tričlanskega predstojništva, tudi prva sodna instanca, sicer zelo omejena, ni mogla biti v rokah tržanov, ampak le gospodstva, konkretno gosposčinskega upravitelja. Zdi se, da je služba kvartirnega mojstra na trg oziroma njegove predstojnike prav tako prešla šele z normativom grofa Auersperga iz leta 1777.

Pomenljive so stvari, ki jih v trškem redu ni. Tako niso nikjer omenjene sejemске pravice, kar pomeni, da tržani niso pobirali sejemskih pristojbin, kot sta stojnina in mitnina. Kot smo videli, je gosposčinski upravitelj leta 1752 jasno povedal, da nima tržiška »komuna« od mer in drugih sejemskih dajatev nikakršnega dobička.¹⁴⁸ Sobotni tedenski sejem, ki ga je obema trškima zemljiškima gospodstvom že leta 1492 podelil oziroma priznal cesar Friderik III.,¹⁴⁹ torej ni imel neposredne zveze s tržani in trgov. Ostajal je v pristojnosti in rokah zemljiških gospodov. Zelo omejene so bile tudi pristojnosti tržanov pri podeljevanju individualnih tržanskih pravic, saj je tu zadnja beseda pripadala gosposčinskemu upravitelju.

¹⁴⁸ Prav tam, 8. 11. 1752.

¹⁴⁹ Zwitter, *Starejša kranjska mesta*, str. 72–73.

Podpisi vseh treh trških predstojnikov – višjega in obeh nižjih – pod pritožbo z dne 26. aprila 1784 (ARS, AS 788, Gospodstvo Neuhaus pri Tržiču, fasc. 2, sodni protokol [dejansko protokol listin] 1820–1828, s. p., prezentirano 26. 4. 1784).

Pobuda, da je sploh prišlo do kodifikacije pravic in dolžnosti trškega prebivalstva, gotovo ni prišla od grofa Auersperga, ampak od spodaj. Tržičani, na splošno gmotno dobro preskrbljeni, niso mogli več v nedogled prenašati ponižujočega dejstva, da njihov trg, ki je celo bolj podoben mestu kakor prenekatero kranjsko mesto in ima neprimerno močnejše neagrarno gospodarstvo, ne premore tako rekoč nikakr-

šne avtonomije in da tržani nimajo niti predstojnika iz lastnih vrst. Grof Auersperg je njihovo nemara večkrat izraženo prošnjo uslišal, vendar Tržiča na simbolni ravni ni hotel izenačiti s trgi z razvito trško avtonomijo. Tudi če so mu njegovi trški podaniki z dokumenti dokazovali, da so njihovi predniki nekoč že imeli pravico do volitev trškega sodnika, da je obstajal tudi trški svet in da je bila v njuni domeni prva

sodna instanca, se ni hotel opreti na nekdanje upravne strukture. Tržič tako leta 1777 ni dobil izvoljene trškega sodnika in sveta, ampak samo tričlansko trško predstojništvo z zelo omejenimi pristojnostmi trškega upravno-sodnega oblastva.

Kakor koli, Auerspergov normativni akt gotovo ni ožil dotedanjih nepisanih pravic trga, ampak jih je razširil in utrjeval – s pomenljivim pristavkom, da jih lahko trški gospod kadar koli spremeni, torej tudi odpravi. Ni znano, da bi tržiški trg že kdaj prej premo-gel kak zapis svojih dolžnosti in pravic. Vsaj nihče se ni skliceval na kak tak dokument, tudi Marija Jožef grof Auersperg ne. Česa podobnega prejkone ni bilo nikoli prej, zato sta gospodstvu Neuhaus in Gutenberg nekje konec 17. stoletja, domnevno po požaru leta 1689, tudi tako zlahka odpravili tiste nepisane, iz roda v rod prenašane pravice, o katerih so pozneje (1728) pisali Tržičani, ko so cesarja Karla VI. prosili za njihovo uradno priznanje. Kolikokrat so tržiški trški gospodje spreminjali »običajno pravo« trga in kako, ostaja neznanka. Zagotovo vemo le, da se to pozneje ni zgodilo z internimi zapisanimi pravicami in dolžnostmi iz leta 1777 – vsaj ne uradno in pisno, če že morda v praksi ni vse teklo po predpisih. Če so Auerspergi kar koli spreminjali, se Tržičani niso mogli pritožiti nikomur razen svojemu zemljiškemu gospodu, saj so bile vse njihove pravice že v izhodišču zgolj pravice na preklic. Je pa grof Auersperg, ko je gospodstvo leta 1786 oddajal v zakup Andreju Danijelu Jabornigu, v zakupno pogodbo izrecno zapisal, da mora zakupnik spoštovati vse svoboščine tržiških tržanov, ki so jih ti dobili z najvišjega mesta (od vladarjev), ter tiste »normalije« in privilegije, ki jim jih je ali jih še bo izdal lastnik gospodstva, tržane pa mora obravnavati, kot se spodobi za »deželnokežje tržane«. ¹⁵⁰

Trški red grofa Marije Jožefa je preživel Auersperge kot lastnike gospodstva, tudi zato, ker lastništvo ni prešlo v povsem tuje roke, ampak na njihove sorodnike, najprej na grofico Strassoldo (1806) in nato na njenega zeta, grofa Radetzkega (1807). ¹⁵¹ Avtomatično ga je ukinila francoska uprava v Ilirskih provincah konec leta 1811 z odpravo patrimonialne sodne in upravne oblasti, mestnih in trških avtonomij. ¹⁵² Vendar pa je večina njegovih členov v praksi gotovo lahko živela naprej tudi v spremenjenih okoliščinah, praktično vse razen patrimonialnega sodstva. Sprejemanje novih tržanov in volitve ter glavnina nalog tričlanskega predstojništva, ki je delovalo kot neke vrste pomožni gosposki organ, namreč niso neposredno nasprotovali francoskemu pravnemu redu. Trški red iz leta 1777 je bil sprejemljiv tudi v precej spre-

menjenih upravno-sodnih razmerah po restavraciji avstrijske oblasti (1813) ter vzpostavitvi novih državnih in poldržavnih organov. »V vsej vsebini« (*seinem ganzen Inbalt nach*) ga je namreč 5. februarja 1816 potrdil novi lastnik gospodstva Jožef grof Radetzky, ki je sicer lastništvo prevzel že slabo desetletje prej. Potrditev je preprosto zabeležil z lastnoročnim podpisom na Auerspergovem aktu. ¹⁵³ To je hkrati zadnji znani podatek o veljavnosti internih predpisov iz leta 1777. Ni znano, da bi jih kdaj potrdil Radetzkyjev naslednik Jožef baron Dietrich, lastnik združenega gospodstva med letoma 1819 in 1858, ¹⁵⁴ oziroma da bi jim nasprotoval ali jih razveljavil. Imel pa je do tega vso pravico in po vsej verjetnosti tržanom resnično ni ugodil s potrditvijo, ki bi bila v nasprotnem primeru slej ko prej zabeležena na izvorniku.

O tem, kako so Tržičani Auerspergov **trški red udejanjali v praksi**, ne vemo skoraj nič. Ne poznamo, denimo, zapisnikov o volitvah, sodnih zapisnikov, obračunov in dokumentiranih sprejemov novih tržanov. Pred francosko zasedbo (1809–1813) je iz prve roke znanih samo nekaj omemb trških predstojnikov v različnih vlogah v dokumentih, nastalih v desetletju med 1784 in 1793. Leta 1784 so se vsi trije – višji predstojnik Franc Polak, nižji predstojnik Gašper Dev in nižji predstojnik Mihael Topomiša, slednji v imenu celotne soseske (*im Namen der ganzen Nachbarschaft*) – kot prvi podpisali pod pritožbo grofu Auerspergu zoper namero jeklarja Kajetana Jaborniga, da postavi še drugi jeklarski obrat. Njihovim podpisom in odtisom osebnih pečatov – dokument poznamo žal samo v prepisu – so sledili podpisi in pečati posameznih fužinarjev, mojstrov in zastopnikov cehov. ¹⁵⁵ Na naslednjem dokumentu, datiranem leta 1791 v tržiškem župnišču, sta podpisana predstojnika Ignac Jabornig in Andrej Mally, oba zgolj kot *Vorsteher*, brez razlikovanja med višjim in nižjim, in tudi tokrat v zasebni zadevi, ki ni imela nobene zveze z določili v trškem redu. Pred župnikom so trije člani družine pokojnega župniškega podložnika sklenili dedno poravnavo, h kateri sta bila omenjena mošta povabljeni kot nepristranski prič, pri čemer se Mally ni znal sam podpisati. ¹⁵⁶ Slednjič je isti Ignac Jabornig v naslednjih dveh letih, 1792 in 1793, kot predstojnik v imenu celotnega tržanstva (*Vorsteher in Nahmen der gesamten Bürgerschaft*) pisal na dvor v zvezi z že vloženo prošnjo za potrditev trškega privilegija. ¹⁵⁷

¹⁵³ Miklitsch, Ein Normale, str. 260.

¹⁵⁴ Smole, *Graščine*, str. 505.

¹⁵⁵ ARS, AS 788, Gospodstvo Neuhaus pri Tržiču, fasc. 2, sodni protokol [dejansko protokol listin] 1820–1828, s. p., prezentirano 26. 4. 1784.

¹⁵⁶ NŠAL, ZA Tržič, Spisi, šk. 40, Sodni zapisniki patrimonialnega sodišča župnije Tržič 1744–1791–1802, 12. 2. 1791.

¹⁵⁷ ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, 29. 2. 1792, 28. 1. 1793.

¹⁵⁰ ARS, AS 788, Gospodstvo Neuhaus pri Tržiču, fasc. 2, sodni protokol [dejansko protokol listin] 1820–1828, s. p., 2. 9. 1786.

¹⁵¹ Smole, *Graščine*, str. 505.

¹⁵² Prim. Žontar, *Struktura uprave*, str. 195–206.

Morda je imel Tržič tudi v tem času lasten trški pečatnik. Trški red ga ne predpisuje ali kako drugače omenja. V slabo ohranjenih virih, nastalih v samem Tržiču, ni mogoče zaslediti njegovega odtisa. Na dokumente, na katerih najdemo podpise trških predstojnikov, zaradi narave zadev ni spadal. Kvečjemu bi ga lahko predstojnik Jabornig pritisnil na dopise dvoru, a se je po vsem sodeč na dokumenta samo podpisal, res pa je, da ju poznamo le v sočasnem prepisu.

Zanimivo je, da tržanov Tržiča kot tožene strani leta 1791 pred mestno in deželno pravdo v Ljubljani in pred apelacijskim sodiščem v Celovcu ni zastopalo trško predstojništvo kot kolektivni organ ali vsi trije predstojniki kot takšni, ampak v imenu celotnega tržanstva (*im Namen der gesammten Bürgerschaft in Neumarkt*) zgolj štirje posamezniki: Gašper Ceme, Kajetan pl. Jabornig (v zgornjem sporu omenjeni jeklar), Ignac Jabornig in Jakob Polc. Ni znano, kdo je tržane tožil, šlo pa je za sporno sečnjo v dveh gozdovih, zato je bil tožnik najverjetneje njihov zemljiški gospod grof Auersperg.¹⁵⁸ Pri trgih z avtonomijo bi v takem primeru toženo stran zastopala trški sodnik in svet.

Tržičani so bili v tem času glede na gospodarsko moč in velikost trga upravičeno precej ambiciozni. Čeprav so bile možnosti za to tako rekoč nične, so v zgodnjih devetdesetih letih v prošnjo za cesarsko potrditev trškega privilegija vključili uvedbo t. i. reguliranega magistrata, novosti, ki so jo začele uvajati jožefinske pravosodne reforme. Kako so utemeljevali svoje želje, ne vemo, saj poznamo le omembo prošnje v dopisu iz leta 1792.¹⁵⁹ Izkoristili bi torej sleherno, še tako majhno možnost, da bi končno postali trg v polnem pravno-upravnem pomenu besede.

Trški red iz leta 1777 jim ni omogočal, da bi sami izdajali dokumente o lastniških menjavah ter poročne in druge pogodbe. Tako kot iz časa pred njegovo izdajo nimamo niti enega primera, ki bi govoril o nasprotnem, ga tudi poslej ni mogoče najti. Še več, Auerspergova pogodba z zakupnikom Andrejem Danijelom Jabornigom leta 1786 je izrecno določala, da takšnih dokumentov ne sme izstavljeti nihče drug kakor gospodstvo.¹⁶⁰ In kot pričajo ohranjeni dokumenti, je uradovna praksa temu sledila.¹⁶¹

Pomenljivo je tudi, kako so se Tržičani uradno naslavljali proti koncu 18. stoletja. V prošnji za po-

trditev trškega privilegija, ki so ga od Jožefa II. izposlovali leta 1784, so imenovani »tržani in srenja trga Tržič« (*N: Bürgerschaft und Gemeinde des Markts Neumarkt*),¹⁶² v dokumentih v zvezi s potrditvijo privilegija v zgodnjih devetdesetih letih pa je govor o »celotnem tržanstvu«¹⁶³ in slednjič ob potrditvi leta 1794 o »municipalnem trgu Tržič« (*Municipal Markt Neumarkt*).¹⁶⁴ Skoraj sočasno z Jožefovo potrditvijo privilegija je leta 1784 nastala zgoraj omenjena pritožba zoper jeklarja Jaborniga. Svojemu zemljiškemu gospodu Mariji Jožefu grofu Auerspergu so podpisani pritožniki na čelu z vsemi tremi trškimi predstojniki pisali kot »najvdanejši prebivalci trga Tržič« (*unterthänigste Insaßen des Markts Neumarkt*) in kot enega od teh označili tudi jeklarja Jaborniga (*gleichfalls Insaß von Neumarkt*).¹⁶⁵ Izbira takšne samonaslovitve je zelo nenavadna, saj skoraj ni dvoma, da ne bi bili prav vsi podpisniki hkrati tržiški tržani. In če že kateri res ni bil, bi pričakovali vsaj oznako: »mi, tržani in prebivalci trga«.

Kdo je bil sprejet med tržane in kdo ne, ne vemo niti za en sam samcat primer. Iz analogij, pa tudi iz diktije trškega reda iz leta 1777 lahko sklepamo, da so tržani slej ko prej postali vsaj vsi rokodelci z lastno hišo, če ne tudi tisti brez nepremičnega premoženja. Če sodimo po župnijskih matičnih knjigah s konca 18. in začetka 19. stoletja, so bili tržani sploh vsi Tržičani, saj se med tržani (*Bürger*) bolj poredkoma zasveti kak poseben poklic, kakor fužinar, učitelj, upravitelj, poštni mojster, ranocelnik, žebjar ali mežnar. Koliko so se župnijski duhovniki v resnici ozirali na to, ali je oseba (oče krščenca, boter, mladoporocenc, priča, umrli) dejansko imela tržanske pravice, je vprašanje zase. Od leta 1807 je, denimo, paleta poklicev v maticah veliko bolj pisana in s tem manj oseb navedenih kot tržani. Od dvajsetih let 19. stoletja, torej že po francoski dobi, oznaka tržan izgine, pri čemer ne vemo, ali zaradi spremenjenega načina zapisovanja v matice ali zaradi dejanske odprave pravnega statusa tržana.¹⁶⁶ Tudi v oklicni knjigi, ki se začne leta 1829 in je vodena slovensko, najdemo zgolj različne poklice oklicanih oseb in navedbo njihovega bivališča v trgu (*in tergi, v tergu, iz terga*). Kot tržani in meščani, s skupnim imenom *burgarji*, so poimenovani samo ženini ter očetje ženinov in nevest od drugod, na primer z Dunaja, iz Kranja in Slovenske Bistrice. Le izjemoma srečamo tržana iz Tržiča, in sicer »go-

¹⁵⁸ Prav tam, Procesi, No. 13, 14. 3. 1781, 11. 11. 1791.

¹⁵⁹ ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, 29. 1. 1792. – O reguliranih magistratih gl. Zontar, *Struktura uprave*, str. 138.

¹⁶⁰ ARS, AS 788, Gospodstvo Neuhaus pri Tržiču, fasc. 2, sodni protokol [dejansko protokol listin] 1820–1828, s. p., 2. 9. 1786.

¹⁶¹ Prav tam, fasc. 1, 30. 10. 1793; ÖStA, HHStA, FAA, C–46–24, Conv. 2, Neuhaus und Alt-Guttenberg, Patrimoniale, 3. Verbriefungen und Unterthanen 1728–1795, 2. 6. 1784, 29. 9. 1784 (vsebuje tudi seznam tržanom še neizdanih listin v letih 1780–1784, čeprav so zanje že plačali takse).

¹⁶² ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, listina 1784 V. 1., Dunaj.

¹⁶³ Prav tam, 29. 2. 1792, 28. 1. 1793.

¹⁶⁴ Prav tam, 6. 9. 1794.

¹⁶⁵ ARS, AS 788, Gospodstvo Neuhaus pri Tržiču, fasc. 2, sodni protokol [dejansko protokol listin] 1820–1828, s. p., prezen-tirano 26. 4. 1784.

¹⁶⁶ NŠAL, ŽA Tržič, Matične knjige, R 1784–1803, R 1804–1812, R 1821–1843, R 1843–1866, M 1804–1812, M 1812–1828, M 1829–1837.

spoda« Andreja Klandra, imenovanega »postmeister in burger tukej« (1837).¹⁶⁷ Toda v franciscejskem katastru iz leta 1827 je, nasprotno, vsak hišni posestnik, razen župnije in Jožefa barona Dietricha kot lastnika gospostva, označen kot tržan (*Bürger*).¹⁶⁸

V predmarčni dobi do zemljiške odveze (1848), ko je bil upravno-politični in sodni ustroj v deželi precej drugačen od tistega pred štiriletno francosko zasedbo, se je moral tudi notranji ustroj trga prilagoditi novim razmeram. Po restavraciji avstrijske oblasti in razveljavitvi večine francoskih reform se je namreč razmerje trga do gospostva precej spremenilo s posegi od zgoraj. Zemljiškim gospostvom niso vrnili patrimonialnega sodstva, odvzetega pod Francozi, ampak so ga prenesli na okraje (okrajne gosposke oziroma okrajne komisariate), pri katerih so poslej delovala t. i. okrajna sodišča.¹⁶⁹ Medtem ko je gospostvo Neuhaus-Gutenberg od jožefinske do francoske dobe upravljalo s t. i. krajevnim sodiščem¹⁷⁰ in je pod Francozi od začetka leta 1812 kot državni organ deloval t. i. kanton z mirovnim sodnikom v Kranju,¹⁷¹ je zdaj patrimonialno sodstvo kot poldržavni organ, delegiran gospostvu Neuhaus-Gutenberg, prevzela okrajna gosposka s sedežem v dvorcu Neuhaus. Od leta 1829 je bila združena z radovljiško, od leta 1841 do reforme leta 1849 pa je v Tržiču obstajal kot povsem državni organ tržiški okrajni komisariat na čelu z okrajnim komisarjem, ki je bil hkrati okrajni sodnik.¹⁷² Na najnižji upravno-politični ravni so v dobi Ilirskih provinc za kratek čas zaživele občine (merije), med njimi tržiška,¹⁷³ leta 1814 pa z avstrijsko restavracijo oblasti glavne občine in podobčine kot pomožni organi okrajev in brez izvoljenih zastopstev, ki so oboje obstale do uvedbe modernih občin leta 1849. Tako kot je pod Francozi tržiško občino (merijo) vodil od zgoraj postavljeni župan (mer), je bil zdaj na čelu podobčine Tržič podrihtar – v praksi so podrihtarje praviloma imenovali rihtar –, glavno občino, ki je poleg tržiške vključevala še podobčine

Sv. Ana (Podljubelj), Sv. Katarina (Lom), Bistrica in Kovor, pa je vodil nadrihtar.¹⁷⁴

Ali in kako se je trško predstojništvo iz Auerspergovega trškega reda zlilo s funkcijo tržiškega podrihtarja in njegovih pomočnikov, je vprašanje, na katero bo morda mogoče določeneje odgovoriti po temeljitem pregledu gradiva ljubljanskega gubernija za čas do njegove ukinitve leta 1849. Takšna možnost je verjetnejša za čas okoli Radetzkyjeve potrditve trškega reda (1816), torej kmalu po upravno-političnih spremembah po odhodu Francozov. Ni izključeno, da se je tričlansko trško predstojništvo v predrugečeni obliki in z novim nazivom – kot podrihtar (rihtar) in dva odbornika – obdržalo vse do konca obravnavane dobe, ko ga je zamenjal izvoljeni župan z občinskim odborom (1849/50). Tak primer poznamo pri dolenskem trgu Žužemberk, kjer so (pod)rihtarja še naprej volili v trškem svetu in ga naslavljali s trškim rihtarjem (*Marktrichter*), imel pa je seveda manjše pristojnosti od nekdanjega trškega sodnika iz časa pred francosko zasedbo.¹⁷⁵ Toda ker so za mestne in trške sodnike tudi v slovenščini uporabljali adaptirani izraz *rihtar* (nem. *Richter*, sodnik), razlike v imenu sploh ni bilo mogoče občutiti. Prej so z izrazom *trški rihtar* imenovali trškega sodnika, ki je imel tudi sodne pristojnosti, zdaj pa rihtarja, ki je bil samo pomožni okrajni organ.¹⁷⁶

K še odprtemu vprašanju o možni prilagoditvi tržiškega trškega predstojništva novim razmeram bomo prispevali samo en vidik, in sicer kako se med letoma 1777 in 1849 v virih naslavljajo trški »voditelji«. Pri tem se kot temeljno postavlja vprašanje, na kaj je avtor obsežne tržiške zgodovine Viktor Kragl (1936) oprl naslednjo trditev: »Župani, izbrani od l. 1777 naprej, so se imenovali 'Marktrichter'.« Kragl je namreč višjega predstojnika (*Obervorsteher*) iz trškega reda grofa Auersperga poslovenil v župana, nižjega predstojnika (*Untervorsteher*) pa v podžupana.¹⁷⁷ Vendar za takšno terminološko rešitev ni mogoče najti potrditve v virih. Kot smo videli, so se v osemdesetih in devetdesetih letih 18. stoletja sami naslavljali kot predstojniki. Veliko prej kot naslova župan in podžupan so Tržičani v slovenščini uporabljali izraza *rihtar* in *podrihtar*, po zgledu drugih mest in trgov, s katerimi so se hoteli izenačiti. Kragl tudi ni navedel, kje je zasledil, da bi se kateri od šestih njemu znanih »županov« kdaj koli imenoval »Marktrichter«. Kot prvega je brez časovne opredelitve navedel Andreja Danijela pl. Jaborniga, lastnika jeklarn na Slapu, nato Gašperja Cemeta († 1821), ki naj bi županoval po požaru 1811, za njim Jerneja Mallyja († 1830), Gašperja Mallyja (1834), fužinarja Rajmunda pl. Jaborniga in Jerneja Mallyja ml., ki se je leta 1849 iz-

¹⁶⁷ Prav tam, Oklicne knjige, oklicna knjiga 1829–1866.

¹⁶⁸ ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L 171, k. o. Tržič, zapisnik stavbnih parcel, 20. 2. 1827.

¹⁶⁹ Žontar, *Struktura uprave*, str. 227–231.

¹⁷⁰ O krajevnih sodiščih nasplošno: Žontar, *Struktura uprave*, str. 136–138 in 182. – V vlogi krajevnega sodnika (Ortsrichter) so nastopali upravitelji oziroma zakupniki gospostva Neuhaus-Gutenberg, ki se je vse pogosteje imenovalo preprosto gospostvo Tržič (Herrschaft Neumarkt) (NŠAL, ŠAL/Ž, šk. 424, Tržič 1617–1825, snopič 1798, 8. 2. 1798; ARS, AS 788, Gospostvo Neuhaus pri Tržiču, fasc. 2, sodni protokol [dejansko protokol listin] 1820–1828, s. p., 28. 8. 1800; NŠAL, ZA Tržič, Spisi, šk. 40, Sodni zapiski patrimonialnega sodišča župnije Tržič 1744–1791–1802, 5. 3. 1800).

¹⁷¹ Žontar, *Struktura uprave*, str. 203–206; Kolanović, *Napoléon et son administration*, str. 893.

¹⁷² Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 263–265.

¹⁷³ Merija Tržič s tremi davčnimi občinami (Tržič, Sv. Ana in Sv. Katarina) je leta 1812 štela 2513 prebivalcev (Kolanović, *Napoléon et son administration*, str. 893). O upravi na splošno Žontar, *Struktura uprave*, str. 202.

¹⁷⁴ *Haupt-Ausweis*, fol. E2. – O upravi na splošno Žontar, *Struktura uprave*, str. 234–236.

¹⁷⁵ Golec, Trg Žužemberk, str. 38 in 41.

¹⁷⁶ O rihtarjih prim. Žontar, *Struktura uprave*, str. 236.

¹⁷⁷ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 280.

Tržič na franciscejski katastrski mapi iz leta 1826
(ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, L 171, k. o. Tržič, mapni list II).

selil v Ljubljano in ob katerem naj bi kot podžupana delovala Jožef Dev in Andrej Tekster.¹⁷⁸

Ko Kraglove navedbe soočimo z viri, se ujemajo le deloma. V župnijskih matičnih knjigah, najbogatejšem viru o trškem prebivalstvu, najdemo veliko poklicev Tržičanov, medtem ko so njihove funkcije navedene zelo redko. Tako je »gospod« Jernej Mally leta 1819 kot krstni boter imenovan *Ortsrichter* (krajevni rihtar), naslednje leto pa »gospa« Terezija Mally v vlogi botre kot nadrihtarjeva žena (*Oberrichters Fr.*).¹⁷⁹ Jernej Mally je bil potemtakem (tudi) nadrihtar, ne le tržiški rihtar.¹⁸⁰ V dvajsetih letih 19. stoletja v župnijskih maticah nekajkrat srečamo samo še rihtarja občine Sv. Ana (Podljubelj).¹⁸¹ Neomenjanje trških višjih in nižjih predstojnikov ter pozneje rihtarjev v maticah je prejkone znamenje majhne pomembnosti funkcije.

Največ omemb trških funkcionarjev zasledimo med letoma 1830 in 1832 v cenilnih operatih franciscejskega katastra. V katastrski občini Tržič, hkrati

podobni glavne občine Tržič, so se pod zapisniške cenilnega elaborata leta 1830 trikrat podpisali: podrihtar (*Unterrichter*) Rajmund Jabornig ter trije odborniki (*Ausschußmann* oziroma *Ausschuß*): Ignac Ceme, Janez Peharc in Jernej Polak.¹⁸² Na zapisniku iz leta 1832 pa ob nadrihtarju (*Oberrichter*) Jožefu Peharcu dvakrat najdemo podpise podrihtarja Gašperja Mallyja ter dveh odbornikov, Urbana Globočnika in Aleksandra Jakoba Mallyja. Podrihtar z dvema do tremi odborniki je predstavljal standardno strukturo vseh predmarčnih podobčin. Da je Tržič trška občina, lahko tako razberemo samo iz podpisov obeh odbornikov pod zapisnikom: Globočnik je k svojemu imenu pristavil *Markts Ausschuß*, Mally pa *Marktgemeinde Ausschuß*.¹⁸³

Vprašanje, ali smemo v podrihtarju in dveh odbornikih videti naslednike višjega in dveh nižjih predstojnikov iz trškega reda (1777), ostaja neodgovorjeno. V tem primeru bi jih torej še naprej volili tako kot v desetletjih pred francosko zasedbo. Vsaj navzven, pred državnimi oblastmi, pa ti ljudje niso bili nič drugega kakor podrihtar in dva odbornika. Da je najbrž šlo za diskontinuiteto, govori število treh odbornikov leta 1830, kar pomeni enega več

¹⁷⁸ Prav tam, str. 281.

¹⁷⁹ NŠAL, ZA Tržič, Matične knjige, R 1812–1821, fol. 71, 87 in 90. – Po statusu animarum je bil Jernej Mally iz Tržiča št. 132 usnjar, njegova žena pa Terezija, rojena Ceme (prav tam, Statusi animarum, šk. 1, št. 1, status animarum 1821–1825 (mesto), s. p.).

¹⁸⁰ O njegovi funkciji »Oberrichter«-ja, ki naj bi jo opravljal do smrti, piše tudi Kragl (Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 27).

¹⁸¹ Prav tam, R 1821–32, 35, 38, 45 in 53.

¹⁸² ARS, AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, Cenilni operati, L 171, k. o. Tržič, katastrski cenilni elaborat, 15. 10. 1830, 16. 10. 1830 (dva dokumenta).

¹⁸³ Prav tam, 26. 4. 1832.

kot prej. Poznamo tudi slovenska izraza za rihtarja in odbor. V nagovoru župljanov, ki ga je leta 1827 sestavil župnik Franc Jeseničar, je govor o rihtarjih in »šusu trga«, tj. odboru (nem. *Ausschuß*). Z rihtarji so bili najbrž mišljeni vsi podrihtarji v glavni občini. Župnik je namreč okrajni gosposki predlagal, naj »rihtarje in šus terga« (*Rihtarje in Schus=Terga*) skliče na posvet o kaplaniji.¹⁸⁴

Kraglova omemba dveh podžupanov leta 1849 oziroma malo pred tem bi lahko vodila k sklepanju, da se je morda dotlej res obdržala funkcija dveh nižjih predstojnikov (*Untervorsteher*) iz leta 1777 in da je torej Auerspergov trški red v določeni obliki živel do zemljiške odveze in velikih upravno-političnih reform sredi 19. stoletja. A vse to drži le, če nista bila »podžupana« Dev in Tekster v resnici samo drug za drugim rihtarja tržiške podobčine, Jernej Mally pa nadrihtar občine Tržič. Kot rečeno, bo jasnejši odgovor na to vprašanje morda dala poglobitev v gradivo ljubljanskega gubernija in drugih sočasnih oblastnih organov na višjih stopnjah.

Kaj je po potrditvi Auerspergovega trškega reda leta 1816 v praksi še živel, torej ostaja neznanka. Do konca obravnavane dobe bi se lahko ohranilo formalno sprejemanje posameznikov med tržane, vendar tržanstvo kot pravni status, kot smo videli, ni imelo več nekdanje teže. Razen omemb posameznih tržanov, največ v prvih letih po francoski zasedbi, v župnijskih matičnih knjigah in nato še v franciscejskem katastru, kjer pa je šlo prejkone za posplošeno oznako za vse hišne posestnike, ni o tržanih in tržanskih pravicah nobenih poročil. Kaže, da novi lastnik gospostva Jožef baron Dietrich (1819–1858) Tržičanom ni bil preveč naklonjen. Ne samo, da jim po vsej verjetnosti ni potrdil Auerspergovega trškega reda iz leta 1777, kar je še leta 1816 storil Radetzky, ampak je leta 1820 pri mestni in deželni pravdi v Ljubljani v tožbi gospostva zoper devet Tržičanov, kosarjev in sekirarjev – razlog so bile servitutne pravice v gozdovih –, zanje uporabil zgolj oznako »podložniki tukajšnjega gospostva v Tržiču« (*dießherrschaftliche Vnterthanen in Neumarkt*).¹⁸⁵

Tako kot je v predmarčni dobi izginjal status tržana, je v določenih situacijah pešala tudi raba trškega naslova, čeravno mu ni nihče oporekal in se je obdržal v 20. stoletje. Ko so Tržičani leta 1842 pri cesarju Ferdinandu I. izposlovali privilegij za tri letne sejme – na sv. Jero (17. marca), sv. Lovrenca (10. avgusta) in sv. Andreja (30. novembra) –, privilegij o prosilcih in prejemnikih sejmskih pravic govori zgolj kot o občini Tržič (*Gemeinde Neumarkt*).¹⁸⁶

Sklep

Od »uradnega nastanka« trga leta 1492 do konca obravnavane dobe sredi 19. stoletja se je v Tržiču dogajalo marsikaj, česar razpoložljivi viri niso zajeli. Obstali pa so vsi sicer skromni elementi iz privilegija cesarja Friderika III. Tržič je obdržal trški naslov, ostal podložen gospostvoma Neuhaus in Gutenberg, od prve polovice 18. stoletja združenima v skupno gospostvo, njegovi prebivalci so se vseskozi naslavljali s tržani, po vsej verjetnosti pa je brez prekinitve potekal tudi sobotni tedenski sejem, zaradi katerega je tržiški trški privilegij leta 1492 pravzaprav sploh nastal.

Zaradi dolgotrajne razdeljenosti med dve zasebni gospostvi in s tem odsotnosti deželnokežjega pokroviteljstva na prehodu iz srednjega v novi vek, tj. v ključnem obdobju za razvoj trških avtonomij na Slovenskem, je imel Tržič v tem pogledu precej samosvojo pot. Kljub temu, da se je zgodaj razvil v pomembno urbano naselbino z močnim neagrarnim gospodarstvom, je občutno zaostajal za trgi z razvito stopnjo avtonomije. Tržičani so se zavoljo tega več stoletij čutili prikrajšane, kar bi se utegnilo odraziti v njihovem tedanjem in poznejšem kolektivnem duhovnem profilu. Ko so zrlji proti mali Radovljici, ki se je od konca 15. stoletja kitila z mestnimi pravicami, ali ko so srečevali trške sodnike v nekaterih majhnih, izrazito ruralnih kranjskih trgih, so svoj položaj tržanov zgolj po naslovu in brez lastnega zastopstva občutili kot veliko krivico. Močno omejena avtonomija na preklic, kot bi lahko imenovali njihove zgolj na ustnih obljubah in pozneje na internem pravilniku, trškem redu iz leta 1777, utemeljene trške pravice, je bila tudi razlog, da so se tako oklepali po vsebini sicer precej praznega privilegija cesarja Friderika III. in ga dajali deželnim knezom v potrditev še v času, ko je šlo praktično že za anahronizem.

Novo obdobje v trški samoupravi sta prinesla zemljiška odveza leta 1848 in naslednje leto izdani avstrijski občinski zakon, ki je utemeljil moderno občino z izvoljenim občinskim zastopstvom – županom in odborom. Občina je imela posledaj poleg župana 12-članski občinski odbor,¹⁸⁷ iz prejšnjih časov pa je Tržič ohranil samo trški naslov, ki ga je leta 1926 z dekretom kralja Aleksandra I. zamenjal naslov mesto.¹⁸⁸

Tako je Tržič na Slovenskem edini kraj, ki se lahko pohvali s kar dvema uradnima vladarskima povzdignitvama: najprej iz vasi v trg in nato iz trga v mesto. Obe sta se zgodili v zadnjem mesecu koledarskega leta. 12. decembra 1492 je cesar Friderik III. Habsburški vas Tržič, dejansko že dolgo trg, povzdignil v trg, na državni praznik 1. decembra 1926 pa kralj Aleksander I. Karadjordjević iz trga v mesto.

¹⁸⁴ NŠAL, ŠAL/Ž, šk. 425, Tržič 1826–1850, snopič 1827, 22. 4. 1827.

¹⁸⁵ ARS, AS 788, Gospostvo Neuhaus pri Tržiču, fasc. 2, sodni protokol [dejansko protokol listin] 1820–1828, s. p., prezentirano 8. 5. 1820.

¹⁸⁶ ARS, AS 165, Trg Tržič, šk. 1, Potrditve privilegijev, listina 1842 VIII. 21., Dunaj.

¹⁸⁷ Kragl, *Zgodovinski drobci*, str. 281.

¹⁸⁸ Prav tam, str. 285.

Tržič v začetku 20. stoletja (zbirka Milana Škrabca).

VIRI IN LITERATURA

ARHIVSKI VIRI

ARS – Arhiv Republike Slovenije
 AS 1, Vicedomski urad za Kranjsko
 AS 2, Deželni stanovi za Kranjsko
 AS 7, Reprezentanca in komora za Kranjsko v Ljubljani
 AS 14, Gubernij v Ljubljani
 AS 165, Trg Tržič
 AS 173, Imenjska knjiga za Kranjsko
 AS 174, Terezijanski kataster za Kranjsko
 AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko
 AS 306, Ograjno sodišče za Kranjsko
 AS 309, Zbirka zapuščinskih inventarjev Deželnega sodišča v Ljubljani
 AS 788, Gospodstvo Neuhaus pri Tržiču
 AS 1063, Zbirka listin
 AS 1074, Zbirka urbarjev
 AS 1080, Zbirka Muzejskega društva za Kranjsko, Muzejskega društva za Slovenijo in Hističnega društva za Kranjsko

NŠAL – Nadškofjski arhiv Ljubljana
 ŠAL/Ž – Škofjski arhiv/Župnije
 ŽA Ljubljana–Sv. Nikolaj
 ŽA Tržič

ÖStA, HHStA = Österreichisches Staatsarchiv,
 Wien, Haus-, Hof- und Staatsarchiv
 FAA = Fürstlich Auerspergsches Archiv

LITERATURA IN OBJAVLJENI VIRI

Bizjak, Matjaž in Preinfalk, Miha: *Turjaška knjiga listin II. Dokumenti 15. stoletja*. Ljubljana: Založba ZRC, 2009 (Thesaurus memoriae. Fontes 8).
 Bizjak, Matjaž: Gutenberg in briksenska posest vzhodno od Tržiške Bistrice. *Ad fontes. Otorepčev zbornik* (ur. Darja Mihelič). Ljubljana: ZRC SAZU, Zgodovinski inštitut Milka Kosa, 2005, str. 255–269.
 Curk, Jože: *Trgi in mesta na slovenskem Štajerskem. Urbanogradbeni oris do začetka 20. stoletja*. Maribor: Obzorja, 1991.
 Črnologar, Konrad: Die Marktprivilegien von Watsch. *Mitteilungen des Musealvereins für Krain* 10, 1897, str. 25–28.
 Gestrin, Ferdo: Radovljica – vas, trg in mesto do 17. stoletja. *Zgodovinski časopis* 45, 1991, št. 4, str. 517–547.
 Golec, Boris: Litija – trg ob reki od srednjeveških začetkov do zatona savske plovbe sredi 19. stoletja. *Kronika* 59, 2011, št. 3, str. 453–488.
 Golec, Boris: Novonastali zgodnjenovoveški trgi na Kranjskem in njihova identiteta. *Družbena in identitetna mobilnost v slovenskem prostoru med poznim srednjim vekom in 20. stoletjem* (ur. Boris

- Golec, Boris: Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2019, str. 209–247.
- Golec, Boris: Posebnosti nastanka in razvoja fužinarskega trga Bela Peč. *Kronika* 64, 2016, št. 3, str. 389–412.
- Golec, Boris: »Ribenca, narlepši terg na Krajskim«. Trg Ribnica do odprave trške avtonomije v začetku 19. stoletja. *Kronika* 66, 2018, št. 3, str. 327–348.
- Golec, Boris: Sodražica – sejemna vas ali trg? *Sodražskih 800: monografija ob 800-letnici prve pisne omembe Sodražice* (ur. Ludvik Mihelič). Sodražica: Občina, 2020, str. 139–156.
- Golec, Boris: Trg Jesenice – od kdaj, zakaj in ali res trg? *Kronika* 67, 2019, št. 1, str. 35–50.
- Golec, Boris: Trg Mokronog od nastanka do odprave trške avtonomije. *Trg Mokronog skozi stoletja* (ur. Marko Kapus). Mokronog: Studio 5 Mirna, 2003 (Zbornik župnije Mokronog. 2. zvezek).
- Golec, Boris: Trg Žužemberk v dobi trške samouprave (do 1849). *Žužembski grad. Subokranjski zbornik 2000* (ur. Marjan Legan in Jože Rozman). Žužemberk: Občina, 2000, str. 30–45.
- Golec, Boris: Trgi, ki jih ni bilo? Prezrta trška naselja Bele krajine in njen nikoli obstoječi trg. *Kronika* 58, 2010, št. 3, str. 593–630.
- Golec, Boris: Zemljiški katastri 18. in 19. stoletja kot vir za stavbno in gradbeno zgodovino slovenskega ozemlja – 1. del. *Arhivi* 32, 2009, št. 2, str. 283–338; 2. del. *Arhivi* 33, 2010, št. 2, str. 339–396.
- Gostiša, Lojze (ur.): *Valvasor, Janez Vajkard: Opus Insignium Armorumque 1687–1688. Velika grbovna knjiga. Das grosse Wapenbuch. The Great Heraldry Book. Študije – Studien – Studies*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993.
- Grebenc, Jože M.: *Gospodarska ustanovitev Stične ali njena dotacija leta 1135*. Stična: Samostan, 1973.
- Haupt-Ausweis über die Einteilung des Laibacher Gouvernements in Provinzen, Kreise, Sektionen, Bezirksobrigkeiten, Hauptgemeinden, Untergemeinden und Ortschaften, nebst deren Häuser und Seelenzahl in Jahre 1817*. [Laibach, 1817].
- Historischer Atlas der Österreichischen Alpenländer. I. Abteilung. Die Landgerichtskarte, 4. Teil: Kärnten, Krain, Görz und Triest*. Wien: Adolf Holzhausens Nachfolger, 1929.
- Höfler, Janez: *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem: Kranjska*. Ljubljana: Viharnik, 2015.
- Kolanović, Josip et al. (ur.): *Napoléon et son administration en Adriatique orientale et dans les Alpes de l'Est 1806–1814: guide des sources = Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806–1814: arhivski vodič = Napoleone e la sua amministrazione sulla sponda orientale dell'Adriatico e nelle Alpi orientali 1806–1814: guida alle fonti = Napoleon und seine Verwaltung im östlichen Adria- und Alpenraum 1806–1814: ein Führer zu den Quellen = Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp 1806–1814: arhivski vodič = Napoleon i njegova uprava na istočnoj obali Jadrana i na području istočnih Alpa 1806–1814: vodič kroz arhivsku građu*. Zagreb: Hrvatski državni arhiv, 2005.
- Komac, Blaž in Zorn, Matija: *Pobočni procesi in človek*. Ljubljana: Založba ZRC, 2007 (Geografija Slovenije, 15).
- Komatar, F.[ranc]: Kranjski mestni arhiv. *Jahresbericht des k. k. Kaiser-Franz-Joseph-Gymnasiums in Krainburg für das Schuljahr 1913/14*. Krainburg, 1914, str. 3–32.
- Kosi, Miha: Stoidrasič villa. Sodražica in ribniška pokrajina od 12. do 16. stoletja. *Sodražskih 800: monografija ob 800-letnici prve pisne omembe Sodražice* (ur. Ludvik Mihelič). Sodražica: Občina, 2020, str. 89–120.
- Kragl, Viktor: *Zgodovinski drobci župnije Tržič*. Tržič: Župni urad, 1936.
- Mal, Josip: Privilegiji trga Vače. *Carniola* n. v. 3, 1912, str. 116–121.
- Miklitsch, Karl: Ein Normale für die landesfürstliche Bürgerschaft Neumarktl's aus dem Jahre 1777. *Carniola* n. v. 3, 1912, str. 256–260.
- Mohorič, Ivan: *Zgodovina obrti in industrije v Tržiču*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1957.
- Natek, Karel in Mrak, Irena in Braucher, Régis: Časovna dimenzija naravnih procesov v luči novih možnosti absolutne datacije – primeri z Gorenjskega. *Gorenjska v obdobju globalizacije*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete, 2013, str. 75–84.
- Otorepec, B.[ožo]: Valvasorjeva grbovna knjiga »Opus Insignium Armorumque«. *Valvasor, Janez Vajkard: Opus Insignium Armorumque 1687–1688. Velika grbovna knjiga. Das grosse Wapenbuch. The Great Heraldry Book. Študije – Studien – Studies* (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti, 1993, str. 31–79.
- Otorepec, Božo: *Gradivo za zgodovino Ljubljane v srednjem veku. V. zvezek: Listine iz kodeksov mestnega arhiva v Trstu 1326–1348*. Ljubljana: Mestni arhiv, 1960.
- Otorepec, Božo: *Srednjeveški pečati in grbi mest in trgov na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenska matica, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 1988.
- Pokorn, Fran: Regesti listin župnega arhiva na Vačah. *Carniola* n. v. 3, 1912, str. 212–215, 283–292.
- Santonino, Paolo: *Popotni dnevniki*. Celovec, Dunaj, Ljubljana: Mohorjeva družba, 1991 (prevedel Primož Simoniti).
- Schematismus für das Herzogthum Krain 1795 mit verschiedenen nützlichen Nachrichten geographischen und statistischen Inhalts*. Laibach [1795].
- Schumi, Franz: *Archiv für Heimatkunde. Geschichtsforschungen, Quellen, Urkunden und Regesten*.

- II. Band. Laibach: Verlag des Herausgebers, 1884 u. 1887.
- Smole, Majda: *Graščine na nekdanjem Kranjskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1982.
- Valvasor, Johann Weichard: *Die Ehre deß Hertzogthums Crain, I–XV*. Laybach, Nürnberg: Wolfgang Moritz Endter, 1689.
- Valvasor, Johann Weichart: *Topographia Ducatus Carnioliae Moderna. Wagensperg in Crain, 1679* (faksimilirana izdaja). Ljubljana: Cankarjeva založba, München: Rudolf Trofenik, 1970.
- Witting, Joh.[ann] Bapt.[ist]: Beiträge zur Genealogie des krainischen Adels. *Jahrbuch der K. K. Heraldischen Gesellschaft »Adler«*. *Neue Folge IV* (1894), str. 89–146; *Neue Folge V* (1895), str. 162–264.
- Zwitter, Fran: *Starejša kranjska mesta in meščanstvo*. Ljubljana: Leonova družba, 1929.
- Žnidaršič Golec, Lilijana: *Kariere duhovnikov na Slovenskem v zgodnjem novem veku: vzvodi, okoliščine, (samo)reprezentacija*. Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU, 2019 (Thesaurus memoriae, Opuscula 9).
- Žontar, Josip: F. V. Hörnigkova statistika obrtnikov slovenskih mest in trgov iz leta 1673. *Kronika* 18, 1970, št. 2, str. 80–82.

ELEKTRONSKI VIR

Slovenska historična topografija:
<https://topografija.zrc-sazu.si/>

S U M M A R Y

Tržič market rights and autonomy from the founding of the market town to the mid-nineteenth century

The contribution discusses the market rights and market town autonomy of Tržič (Germ. Neumarkt) in Upper Carniola (Slo. Gorenjska; Germ. Oberkrain) over centuries until the mid-nineteenth century. Tržič constitutes a peculiarity in Slovenian territory for having been officially elevated from a village to a market town with a provincial princely privilege in 1492, even though the market itself had already been in operation for at least a century. It is the only documented official elevation (Germ. *Erhebung*) of a village to a market town in Slovenia before the nineteenth century. The provincial princely privilege, granted by Emperor Frederick III to the seignories of Neuhaus and Gutenberg, between which the market town was divided, was soon recognised by

the inhabitants of Tržič as the foundation for their market rights, and they continued submitting it to provincial princes for confirmation all until the end of the eighteenth century.

Conversely, little is known about the functioning of the market town autonomy. The fundamental source on this subject is the market town regulations issued by Count Auersperg in 1777, according to which Tržič, despite its strictly non-agrarian character, size and economic power, did not have a well-developed market town autonomy with its own magistrates' court and the classical bodies – the elected market town judge and market town council. The said bodies were documented in 1491 and 1666, with no clear specification of their nature, and dissolved at the end of the seventeenth century. Another peculiarity of this market town was its more than three hundred years' division between two seignories, a major obstacle to the development of its autonomy.

The available sources have not addressed many developments that took place in Tržič from the "official founding" of the market town in 1492 to the end of the period under discussion in the mid-nineteenth century. What has been preserved, however, was all (albeit modest) elements from the privilege granted by Emperor Frederick III. Tržič retained the title of market town, it remained subjugated to the seignories of Neuhaus and Gutenberg, which merged into a single seignory in the first half of the eighteenth century, and its inhabitants had throughout classed themselves as market town dwellers. It is also highly likely that the Saturday weekly fair, on the basis of which Tržič was granted its market town privilege in 1492, continued to be held without interruption.

Because of its centuries-long division between two private seignories and the consequent absence of provincial princely patronage in the transition from the Middle Ages to the Early Modern Age, that is, in the period most crucial for the development of market town autonomies in Slovenian territory, Tržič pursued a rather unique path in this regard. Despite its early development into an important urban settlement with a strong non-agrarian economy, it significantly lagged behind market towns that enjoyed a high level of autonomy, leaving its inhabitants at a disadvantage for centuries. The Auersperg market town regulations – the so-called *Normale* – from 1777 then granted them only a highly limited market town autonomy: instead of the standard bodies of the market town judge and council, an elected three-member directorship was composed of a superintendent (*Obervorsteher*) and two overseers (*Untervorsteher*) with little judicial and administrative jurisdiction.

The highly restricted and withdrawable autonomy, as the market rights of Tržič, based merely on oral promises and later on internal (market) rules, might be called, was also the reason why the burgh-

ers clung so hard to what was a substantially rather empty privilege of Emperor Frederick III and continued submitting it for confirmation to provincial princes even when it already became an anachronism. There are four known confirmations – in 1633, 1754, 1784, and 1794 – and there were at least five petitions for confirmation documented between the beginning of the seventeenth and the first half of the eighteenth century.

The only known signet ring print dates to 1666 and it features the coat of arms of Tržič that was in use at that time. The subsequent coat of arms, which appeared in sources in 1688–89 and is the current coat of arms of Tržič, was probably devised by the polymath Johann Weichard Valvasor.

In the pre-March era until the abolition of serfdom (1848), when the provincial administrative-political and judicial system differed significantly from

that in the centuries prior to the four-year French occupation (1809–1813), the market town internal system, too, had to adapt to the new situation. Whether and how the market town directorship, based on the Auersperg market town regulations, merged with the function of the Tržič subordinate judge and his assistants, is yet to be clarified. It is not excluded that a transformed version of the three-member directorship under a new designation – subordinate judge (*Unterrichter*) and two board members (*Ausschussmänner*) – remained in place until the end of the period under discussion, when it was replaced with the elected mayor and municipal board (1849/50).

Finally, Tržič is the only place in Slovenia that can boast two official elevations of its status: first from a village to a market town (1492) and then from a market town to a town (1926).